

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN SADRAZAMLIGINDA OSMANLI- VENEDİK MÜCADELESİ*

Samet TINAS**

Öz: Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı tarihinin en mühim sadrazamlarından biridir. Sadarete geldiği 1656 senesi; devlette merkezî otoritenin zayıfladığı, art arda değişen veziriazamlar sebebiyle siyasi istikrarsızlığın had safhaya çıktığı, devlet adamlarının kendi aralarında hizipleştiği, bütçenin açık verip bir türlü toparlanamadığı ve nihayet Venedik ablukasının payitahtı tehdit ettiği bir dönemdi. Yaşı oldukça ilerlemesine ve pek de ön plana çıkan bir devlet adamı olmamasına rağmen, IV. Mehmed'in güvenini kazanan ve ileri sürdüğü şartları kabul ettirerek sadaret makamına geçmiş olan Köprülü Mehmed Paşa'nın önündeki en büyük problem Venedik ablukasıydı. Bilhassa Venediklilerle 1645'ten itibaren devam eden Girit Savaşı, Köprülü Mehmed Paşa'nın vezaret mührünü eline aldığı tarihte Osmanlıların hayli aleyhinde seyrediyordu. Öyle ki Venediklilerle yapılan mücadelede Bozcaada ve Limni kaybedilmiş, Çanakkale Boğazı abluka altına alınmış, bu sebeple İstanbul'un iâşesi dahi sıkıntıya düşmüş ve kıtlık baş göstermeye başlamıştı. Bu çalışmada, arşiv vesikaları ve dönemin kronikleri çerçevesinde Köprülü Mehmed Paşa'nın Venedik ablukasını bertaraf edişi, Bozcaada ve Limni adalarını tekrar Osmanlı topraklarına katışı incelenecek, Venediklilerle üst üste yapılan muharebeler detaylandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köprülü Mehmed Paşa, Venedik, Donanma, İaşe, Abluka, Savaş.

THE OTTOMAN-VENETIAN STRUGGLE UNDER THE GRAND VIZIERATE OF KÖPRÜLÜ MEHMED PASHA

Abstract: Köprülü Mehmed Pasha is one of the most significant grand viziers in Ottoman history. The year 1656, when he took office as Grand Vizier, was a period marked by weakened central authority, severe political instability due to the rapid turnover of grand viziers, factionalism among state officials, persistent budget deficits, and the Venetian blockade threatening the Ottoman capital. The most pressing issue facing Köprülü Mehmed Pasha, who gained the trust of Mehmed IV despite his advanced age and not being a particularly prominent statesman, was the Venetian blockade. The ongoing Cretan War with the Venetians since 1645 had been increasingly unfavorable for the Ottomans by the time Köprülü Mehmed Pasha took office. Such that the Ottomans had lost Bozcaada and Limni in the struggle against the Venetians, the Dardanelles were under blockade, which disrupted the supply lines to Istanbul, leading to food shortages and the onset of famine. Based on archival documents and chronicles from the period, this study will examine how Köprülü Mehmed Pasha lifted the Venetian blockade, reclaimed the islands of Bozcaada and Limni, and detail the consecutive battles with the Venetians.

Key Words: Köprülü Mehmed Pasha, Venice, Navy, Subsistence, Blockade, War.

Giriş

Köprülü Mehmed Paşa'nın 14 Eylül 1656 yılında sadaret makamına gelişi, Osmanlı-Venedik ilişkilerinde süregelen problemlere yönelik çözüm arayışlarını hızlandırmıştır. Zira yeni sadrazamın selefi olan Boynueğri Mehmed Paşa zamanında, Venedik meselesi Osmanlı Devleti için çok daha

* Bu makale, yazarın hazırladığı "Köprülü Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Osmanlı Devlet Siyasetindeki Rolü", başlıklı doktora tezinden (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih ABD. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024) genişletilerek hazırlanmıştır.

** Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, İstanbul, Türkiye. E-posta: samettinas@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-2778-246X.

nazik bir hâl almıştır. Osmanlı donanması ağır kayıplar vermiş, Venedikliler Çanakkale Boğazı'ndaki ablukasını sıklaştırmış, üstelik Limni ve Bozcaada Venediklilerin eline geçmiştir¹.

Venedik donanmasının boğaz önüne kadar ilerleyişi bir başka krizi daha doğurmuştur. İstanbul'a yapılan zahîre sevkıyatı Bozcaada'da takılmış, böylelikle Osmanlı başşehrinde yiyecek fiyatları artmıştır². Fiyatların yükselişi ise halk arasında tepkilere yol açmış, IV. Mehmed'in Üsküdar'a bahçeye geçmesi dahi tenkit konusu hâline gelmiş, ahali Venediklilerin yarın öbür gün neredeyse İstanbul'a geleceklerini, Çanakkale Boğazı'nın zaten tutulduğunu, bu gidişle payitahtta kıtlık yaşanacağını dillendirmiş, padişahın bu buhranlı zamanlarda Üsküdar'ı temaşaya gelmesini yadırgamıştır³. Hatta düşmanın İstanbul'a gelmek ihtimalini kuvvetli gören evhamlı kişiler, ellerindeki on kişi değerindeki emlakı bin kuruşa⁴ satarak şehirden kaçmaya çalışmıştır. Bu kişilerin mallarını, haraç mezat elden çıkarttığı anlaşılmaktadır⁵.

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam oluşunda en büyük faktör, Venedik donanmasının durdurulamayışı olmuştur. Dolayısıyla Venediklilerle girilen mücadele, hem askerî hem mali hem de siyasi olarak devletin seyrini belirleyecek bir seviyeye gelmiştir.

Devlet otoritesinin yeniden tesis edildiği Köprülü Mehmed Paşa zamanında Venedik ablukasının kırıldığını, Bozcaada ve Limni'nin geri alındığını inceleyen bu çalışmada, arşiv malzemeleri ve kronik eserler merkeze alınmış ve konuya dair yapılmış diğer çalışmalar da incelenerek devletin birçok problemi tetikleyen bu buhranı nasıl aştığı ele alınmıştır.

1. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Venedik Krizi

Venediklilerle denizlerde süregelen savaşlar iktisadi, siyasi ve askerî bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nu müşkül bir duruma sokmuştur. İktisadî bakımdan artan askerî gelir ihtiyacı ve erzak sevkıyatı, siyasi bakımdan Boynueğri Mehmed Paşa'da olduğu gibi sadaret değişiklikleri, askerî cihetten ise toprak kayıpları ve ordunun daima savaş hâlinde olması gibi sebepler, devlet işleyişini pek çok açıdan akamete uğratıyordu.

Bu krizin temelini, Girit meselesi oluşturmuştur. Girit Adası üzerine başlayan gerginlik, 1573'teki Türk-Venedik barışıyla başlayan istikrarlı dönemin de sonunu getirmiştir⁶. 1645'ten beri devam eden Girit meselesi, Bozcaada ve Limni'nin elden çıkması ve boğazın Venedik gemilerince kapatılmasından sonra, Osmanlılar için içinden çıkılmaz bir hâl aldı. Her iki devlet için askerî manada zorlu bir süreci başlatan Girit Savaşı, ikili diplomatik faaliyetlerin durmasına, hatta bazı Venedikli

¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.e)*, 778/33. (trsz)

² Daha sonra Venedik üzerine açılacak olan sefer için Anadolu'dan sürsat zahîresi talebi, kıtlık yaşayan halkta hoşnutsuzluk oluşturdu. BOA, *Meşihat Şerhiye Sicil Defterleri (MŞH.ŞS.C.d.)*, nr. 8531, s. 59a-b. (8 Rebi'ülevvel 1068 / 14 Aralık 1657). Zaten zahîre kıtlığı yaşıyorken Balkanlardan gelen zahîre gemilerindeki buğdayı muhtekirlerin alıp karaborsa yapması işeyi hepten sıkıntıya düşürüyordu. Murat Yıldız, *92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 101. Diyarbakir Eyaleti mutasarrıfına giden, Diyarbakir ve çevresinden sürsat bedellerinin tahsil edilip ordu-yı hümâyuna tevdi edilmesini bildiren IV. Mehmed'in fermanı için bkz. BOA, *TSMA.e*, 723/29. (26 Şevvâl 1067 / 7 Ağustos 1657). Bu cümleden olarak Mergüze kazasından alınan sürsat koyunlarının orduya teslimi için bkz. *TSMA.e*, 438/5. (22 Zilka'de 1069 / 11 Ağustos 1659)

³ Mehmed Halife, *Tarih-i Gulmanî*, haz. Ertuğrul Oral, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 51; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, c. VI, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 1695; Erhan Afyoncu-Uğur Demir, *Turhan Sultan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 140.

⁴ Bu devirde bir kişi akçenin 40.000 akçeye tekabül ettiği düşünülürse, eldeki emlakın nasıl alelacele satışa çıkartılmak istenildiği daha iyi anlaşılmaktadır. Bkz. Baki Çakır, "Kese", *DİA*, Ek II, 42.

⁵ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1694.

⁶ Mahmut Şakiroğlu, "Paolo Preto, Venezia E I Turchi (Venedik Cumhuriyeti ve Türkler), Firenze (Floransa) 1975, 554 Sayfa. Facoltà Di Magistero dell'Università Di Padova XX. Yayınlayan G. C. Sansoni, Firenze (Floransa) [Kitap Tanıtımı]", *Belleter*, 43, sy. 169 (Ocak 1979): 227-39. Osmanlı-Venedik arasındaki ahidnâmelerin 1625 tarihinden sonra kesintiye uğrayıp 1669'daki Girit'in fethinden sonra yenilenmesi de bu kriz döneminin neticesidir. Bkz. Meryem Kaçan, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 110-117.

tüccarların imtiyazlarının Fransız tüccarlara geçmesine de sebep oldu⁷. Venedik'in Akdeniz ticaretindeki payına ortak olanlar yalnız Fransızlar değildi. Girit Savaşı sebebiyle oluşan bu boşluğu doldurmak için İngiltere, Hollanda, Dubrovnik ve Cenevizliler de harekete geçmişti. Böylelikle XVII. yüzyılın başındaki Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) nedeniyle Alp ticaretinden yara alan Venedik, yirmi dört sene devam eden Girit Savaşı dolayısıyla da ticaretteki imtiyazlarını kaybediyordu⁸. Aynı zamanda bu imtiyazların karşılıklı olarak kullanıldığı düşünülürse, Girit için yalnızca jeostratejik değil aynı zamanda jeotici bir boyutun olduğu da söylenebilir⁹.

Girit Adası; Trablus, Tunus, Mısır ve Cezayir deniz yolu üzerinde Doğu Akdeniz'deki Türk hâkimiyeti açısından stratejik bir konumdadır. Venedik Cumhuriyeti'nin Akdeniz'deki askerî ve ticari merkezlerinin en büyüğü olması sebebiyle de konumu, Osmanlı ve Venedik arasındaki muhtemel bir jeostratejik mücadeleye açıktır¹⁰. Girit'in stratejik ehemmiyeti, bilhassa Mısır-İstanbul yol güzergâhını tehdit etmesi bakımından Osmanlıları tedirgin ediyordu. Venediklilerin İstanbul'daki balyosu Cristoforo Valier, Türklerin Girit'e sahip olmadan güzergâhtaki takımadalara sahip olamayacaklarına işaret ediyor ve Akdeniz'i kontrol etmek için adayı Venedik Cumhuriyeti'nin elinden almak istediğini belirtiyordu¹¹. Bu sebepten Osmanlılar Girit'i mutlak surette elde tutmak istiyor, adaya sefer düzenlemek için en uygun zamanı bekliyordu. Bu durum, Girit'teki Venedikli yöneticiler tarafından da fark edilmiş, gerek Kıbrıs Savaşı'nda askerî müfettiş olan Marin Cavalli'nin gerekse de aynı vazifede bulunan Isepo Civran'ın 1639'da Senato'ya gönderdiği raporlara yansımıştır¹².

Bu dönemde Osmanlı-Venedik arasında yaşanan ilk kriz, doğrudan Girit Seferi'ni tetiklemezken iki devlet arasındaki münasebetlerin bozulmasına yol açtı. 1638'de Osmanlı kara ordusu Bağdat Seferi'ndeyken Venedikli korsanlar Kilis Sancağı'na ait otuz kadar köyü işgal etmiş, buna karşılık Ali Beçinoğlu komutasındaki Cezayir ve Tunus beylerine ait on altı parçalık bir donanma Girit sahillerini de içine alan bir Akdeniz seferine çıkmıştı. Ardından Kalabriya kıyılarındaki yerleşim birimleriyle daha kuzeyde bulunan Loreto'yu yağmalayan Osmanlı korsanları, Avlonya Limanı'nda demirlemişti. Adriyatik'teki bu hareketlilik üzerine Antonio Marino Cappello komutasındaki bir Venedik filosu denize açılmış ancak hava muhalefeti sebebiyle Osmanlı filosuna yetişememişti. Bunun üzerine Venedik donanması, Avlonya önlerine gelmiş ancak kaleden açılan topçu ateşi sebebiyle geri çekilip 1 Temmuz'dan başlayarak 7 Ağustos 1638'e kadar sürecek bir abluka başlatmıştı¹³.

Ardından bir Türk deniz gücü ablukayı kırmak için yola çıkmıştı. Bunu haber alan Cappello, Avlonya Limanı ve şehrini topa tutarak on altı Osmanlı gemisinin on beşini batırmış, birini de mükâfat olarak Venedik'e göndermişti¹⁴. Osmanlı gemilerinin Avlonya'da yok edilmesi Papalık nezdinde büyük bir zafer olarak karşılanırken Osmanlı tarafında da tepkiye yol açmıştır. Bunun farkında olan Venedik doju Francesco Erizzo, İstanbul'daki temsilcisi Alvise Contarini marifetiyle Osmanlıları yatıştırmak istemiş fakat balyosun Cezayir korsanlarının Venedik'e büyük zarar verdiği argümanları İstanbul'da çok da kabul görmemiştir.

⁷ Serap Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri - The Venetian Baylo's Registers (1589-1684)*, Edizioni Ca'Foscari-Digital Publishing, Venezia 2014, s. 21.

⁸ Metin Ziya Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik - Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, Giza Yayınları, İstanbul 2010, s. 27. 1645'te çıkan Girit Savaşı'na en çok Dubrovnikliler sevinmişti. Zira hem Osmanlı tüccarları Split Limanı yerine Dubrovnik'i kullanmaya başlamışlar hem de Dubrovnik'in gelirleri artmaya başlamıştı. Bkz. Metin Ziya Köse, a.g.e., s. 255 (125. dipnot).

⁹ Şerafettin Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco Dei Turchi)", *Belleten*, 32, sy. 126 (Nisan 1968): 247-284. Ticaretteki karşılıklı ilişkilere dair bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)*, V-VII/9-12, Ankara 1971, s. 2-6.

¹⁰ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 501.

¹¹ Tommaso Bertelé, *Venedik ve Kostantiniyye - Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 198.

¹² Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları (TATAV), İstanbul 2004, s. 24-25.

¹³ Mikail Acıpınar, "Kriz ve Savaş Arasında 1641 Tarihli Venedik Ahidnâmesi", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 1 (Ocak 2016): 177.

¹⁴ Kenneth M. Setton, *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia 1991, s. 108.

Avlonya'daki bu hadiselerden, IV. Murad Bağdat Seferi'nden dönerken Diyarbakır'da haberdar oldu. Yaşananlara oldukça sinirlenen padişah, Venedik üzerine sefer hazırlıklarına başlanılmasını söyleyip yaptırım olarak da Split Limanı'nı Venedik'e kapattı. Venedik dojunu hitaben kaleme alınan nâmeden anlaşılın, Osmanlı tarafının Venediklilerin Cezayir korsanlarıyla aralarındaki husumeti dillendirmeleri pek bir fayda vermedi. İstanbul'a dönülüp yeni bir ahidnâme yazılacağı, bu ahidnâmedeki hükümlere riayet olunmazsa Silahdar Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Venedik üzerine geleceği bildirilmekteydi. Bununla da yetinmeyen IV. Murad, bir müddet sonra Venedik balyosu Contarini'yi de hapsedirdi¹⁵. On ay kadar hapis tutulduktan sonra serbest bırakılan Contarini, Venedik doju adına özür dilemiş ve tazminat olarak da bir miktar mal ile kırk beş bin altın ödemeyi teklif etmişti¹⁶. Fakat bu görüşmeden kısa bir süre sonra IV. Murad vefat edince Venedikliler bu meblağı ödemekten vazgeçmiş, o sırada sadarete bulunan Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Venediklilere taahhütlerini hatırlattığında menfi bir cevap alınca yeniden sefer hazırlıklarına başlanmıştır.

Kara Mustafa Paşa asıl donanmaya ilaveten Garp Ocaklarından yetmiş geminin katılması için Cezayir'e yedi bin, Tunus'a da on bin filori göndermiştir. Krizin savaşa dönüşeceğini fark eden Venedikliler, taahhüt ettikleri kırk beş bin altına, beş bini sadrazama verilmek üzere beş bin altın daha ekleyerek problemi çözmüştür¹⁷. Bu sırada Contarini de serbest kaldığından müzakerelere katılmış, kısa bir müddet sonra da görevden alınıp yerine balyos olarak Girolamo Trevisan tayin edilmiş, ertesi yıl da Venedik ile yeni bir ahidnâme imzalanmıştır¹⁸.

1641'de bahşedilen ahidnâme uzun ömürlü olmamıştır. Venedik Devleti ile Osmanlılar, Sultan İbrahim döneminde yeniden karşı karşıya gelmiş, bu defa çeyrek asır sürecek olan Girit Savaşı'nın ateşi fitillenmiştir. İki devleti uzun yıllar savaşmak mecburiyetinde bırakacak olan hadise, Sümbül Ağa'nın korsanlarca saldırıya uğramasıyla husule gelmiştir. Devrin Darüssaade Ağası olan Sümbül Ağa, padişah tarafından azledilmiş ve Mısır'a sürgüne gönderilmişti. Fakat Girit'te pusuya yatmış olan Malta korsanları, Sümbül Ağa'nın bulunduğu gemiye saldırmış ve gasp ettiği eşyaları Girit'e götürmüşlerdi¹⁹. Bunun üzerine Osmanlılar, Girit üzerine harp ilan etti. Burada dikkat edilmesi gereken husus, seferin gemiyi gasp eden Malta korsanları üzerine değil de Girit üzerine olmasıdır. Bu durum, Girit'in Osmanlı Devleti için ne kadar stratejik ve çözülmesi gereken bir mesele olduğunu göstermektedir.

İlk etapta kaptan-ı derya Yusuf Paşa, Garp Ocaklarından aldığı yardımla Hanya önlerine gelmiştir. Yusuf Paşa'nın donanmasına 7 Haziran 1645'te Navarin'deyken Tunus ve Trablusgarb beylerbeyi olan Abdurrahman Paşa komutasında sekiz adet gemi katılmış, kuşatma başladığında ise Trablusgarb'tan üç gemi ve birkaç şayka, Cezayir'den de yirmi gemi ve asker takviyesi alınmıştı. Elli dört gün süren muhasaradan sonra ise Hanya Kalesi'ni fethedilmişti²⁰. Bu fetih, Girit'in elde edilmesi bakımından büyük bir moral kaynağı oldu. Ancak Venedikliler karşı hamle yapıp Çanakale Boğazı'nı ablukaya alınca, Osmanlılar adaya kuvvet göndermekte güçlük çekti. Yine de harbin uzaması, Türk askeri ve idarecilerinin seferden vazgeçmesine sebep teşkil etmedi. Bundan sonra, Yusuf Paşa'nın yerine Girit'teki kuvvetlerin sevk ve idaresi Deli Hüseyin Paşa uhdesine verildi ve Kisamo, Apokorano, Granbosa ve Resmo kaleleri onun gayretleriyle alındı.

Deli Hüseyin Paşa'nın adada pek çok başarı elde etmesine rağmen, Kandiye Kalesi'nin düşürülememesi Girit meselesinin kör düğüme dönmesine sebep oldu. Zira Kandiye oldukça muhkem bir kaleydi ve alınması pek kolay görünmüyordu. Ayrıca Venedikliler, boğazı abluka altında aldıkları için Osmanlı askerinin takviye almasına fırsat vermiyordu. Kuşatmanın uzayacağını anlayan

¹⁵ Acıpınar, a.g.m., s. 178-179.

¹⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., IV, s. 989. İstanbul'daki İngiliz elçisi Sir Peter Wyche, Venediklilerin tazminat ödemeyi taahhüt ettiklerini teyit etmektedir. Bkz. Setton, a.g.e., s. 109-110.

¹⁷ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., IV, s. 989.

¹⁸ Acıpınar, a.g.m., s. 180.

¹⁹ Gülsoy, a.g.e., s. 26; Ayşe Pul, *Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 151-152; Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., IV, s. 1011-1012.

²⁰ Özgür Oral, "Garp Ocakları'nın Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Diplomatik İlişkileri: Venedik Cumhuriyeti Örneği", *Coğrafya, Tarih ve Uluslararası Hukuk Boyutlarıyla Küresel ve Bölgesel Denklemede Ege ve Doğu Akdeniz*, ed. Mahmut Ak - Haluk Alkan - Metin Ünver, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2021, s. 174.

Osmanlılar, Kandiye yakınlarına İnadiye isimli bir kale inşa ederek Kandiye'yi tazyik politikası izlemeye başladı.

Bu sırada İstanbul'da hareketli günler yaşanıyordu. Sultan İbrahim tahttan indirilmiş ve on gün sonra da idam edilmişti. 1648'de yerine geçen küçük yaştaki oğlu IV. Mehmed ise, henüz çocuk yaştaydı. Fakat Venediklilerle denizlerde gerçekleştirilen muharebeler, bütün hızıyla devam ediyordu. Kandiye Kalesi üzerine 1648'in Haziran ayında yeniden yüklenilmiş, hatta Osmanlı askerinin kararlı baskısı karşısında bunalan Venedikliler kaleyi vire ile teslim etmek üzere görüşme talep etmişti. Fakat görüşmelerin başlayacağı gece Venedikliler, on yedi çekdiri ile sekiz kalyondan mürekkep bir donanma yardımı almış, ayrıca Malta, Duka ve Papa gemileri de yirmi bir çekdiriyle limana yerleşmiş, böylelikle Venedikliler kaleyi teslim etmekten vazgeçmişlerdi²¹.

Venediklilerin en büyük avantajı, denizden sürekli yardım almasıydı. Osmanlı askeriye boğaz ablukasını yaramadığı için destek bulamıyor; gece, gündüz metrislerde harp ediyordu. Her ne kadar gayret gösterilse de Türk askerinin maneviyatının bozulmaması elde değildi. Savaşlarda silah teknolojisi ve asker sayısı kadar psikolojik üstünlük de belirleyici bir faktördür. Osmanlı askerinin sürekli destek alan Venedikliler karşısında moralman negatif bir tesir altında olduğunu fark eden Venedikliler, aldıkları her yardım sonrası kalede şenlikler tertip ediyor, böylece Osmanlı askerlerinin gayretkeşliğini kırmaya çalışıyordu. Bunun üzerine Anadolu ve Rumeli sancakbeyleri ile sipahiler, Hüseyin Paşa'ya müracaat etti. Üç senedir esaslı bir kuvvet desteği görmediklerini, buna karşın Venediklilerin daimi surette yardım aldıklarını söylemeleri üzerine Deli Hüseyin Paşa, meseleyi Divan'a taşımaya karar verdi²².

Zaten Hüseyin Paşa merkeze sürekli arzlar gönderiyor, mühimmat ve erzak gönderilmesini talep ediyordu. Şimdiyse tam kaleyi düşürecekken lojistik destek mahrumiyetiyle bunu başaramaması üzerine Divan'a yeniçerilerden iki, Rumeli ve Anadolu sipahilerinden de üç kişiden oluşan bir heyet gönderdi. Bunun üzerine 1 Mayıs 1649'da Voynuk Ahmed Paşa donanmayla İstanbul'dan hareket etti. Fakat donanma, Foça'da Venediklilerin baskınına uğrayıp bir hayli zayıf kalmıştı. Voynuk Ahmed Paşa baskından kurtulan gemileri, donanmaya katılmış olan Garp Ocakları ve Mısır gemilerindeki cephaneye ve mühimmat ile birlikte Resmo Limanı'na getirebilmişse de bu yardım pek kifayetsiz kaldı²³.

Foça'daki baskın, yaşı küçük olan IV. Mehmed'i manipüle etmek isteyen hizipçilerin oldukça işine yaramıştı²⁴. O sırada Rumeli beylerbeyi olan Zurnazen Mustafa Paşa, Deli Hüseyin Paşa'nın yerine Girit serdarlığına geçmek istediğinden, Hüseyin Paşa'ya karşı askeri kışkırttı ve isyan başlattı. Zurnazen Mustafa Paşa, Mahmud Ağa ile birlikte asker arasında Hüseyin Paşa'nın Venediklilerle anlaşmış olduğunu yaymış, galeyana gelen askerden kaçan Hüseyin Paşa, hayatını güçlülükle kurtarabilmişti. Ancak savaş durumundaki devletin cephesinde başlatılan böyle bir isyanın bozguna sebebiyet verebileceği endişesiyle Zurnazen Mustafa Paşa, Mahmud Ağa ile birlikte kalkıştıkları bu siyasetten vazgeçtiler²⁵.

Bütün bu zorluklar içinde Kandiye'ye ikinci kuşatma başlatıldı. Bu kuşatma başlamadan evvel Kaptan Voynuk Ahmed Paşa vefat etmiş, donanma ise Hanya Limanı'nda demirlemişti. Kandiye'nin yeniden muhasarasının başladığı 29 Ağustos 1649'da kaleden Osmanlı askerine karşı top ve tüfek ateşleri gerçekleştirilmiş, yeniçeri komutanlarının bir kısmı bu ateş çemberinde ya yaralanmış ya da şehit olmuştu. Hüseyin Paşa, bu şiddetli müdafaaayı görünce İstanbul'dan tekrar yardım istemiş, orduda yeniçeri zabitanın tükendiğini, kul kethüdası ve ocak ağalarının buldukları bölgeye gönderilmesini talep etmişti. Ancak payitahttaki ocak ağalarının tahakkümü sebebiyle bir netice alamamıştır.

²¹ Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Târîhi (1000-1065/1591-1655)]*, II, çev. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 975.

²² Gülsoy, a.g.e., s. 62.

²³ Bu seferde Ocaklara 70.000 altınlık bir ihstanda bulunulmuş ve Ocakların 26 burtun ve 11 çekdiri ile sefere iştirakleri sağlanmıştır. Bkz. Oral, a.g.m., s. 175.

²⁴ Abdurrahman Abdi Paşa, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâmesi (Tahlil ve Metin Tenkidi)*, haz. Fahri Çetin Derin, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 14.

²⁵ Gülsoy, a.g.e., s. 64.

O esnada kaptan-ı deryalığa yeni getirilen Haydar Ağazâde Mehmed Paşa, Girit'teki sıkışmışlığa merhem olmak için bölgeye 4-5 bin civarında asker takviyesi yapılacağına dair Hüseyin Paşa'ya bir hatt-ı hümayun gönderdi. Ancak Venediklilerin kapattıkları Çanakkale Boğazı'ndan çıkmak mümkün değildi. Netice itibarıyla yardım almanın imkânsız olduğu anlaşıldı ve muhasara kaldırıldı. Nisan 1653'te sadarete gelen Derviş Mehmed Paşa zamanında, Venedikliler ablukayı gevşettiklerinden Girit'e bir miktar asker yollanabilmişti. Fakat bu da sadra şifa bir sonuç vermemişti²⁶.

Süleyman Paşa'nın (19 Ağustos 1655-27 Şubat 1656) veziriazamlığı esnasında da Girit'ten feryatlar yükselmeye, askerinin azlığından şikâyet edilmeye devam edildi²⁷. Bu sırada devletin üst kademesinde de değişiklikler oluyordu. Girit serdarı Deli Hüseyin Paşa, Süleyman Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilirken boşta kalan Girit serdarlığına da Siyavuş Paşa tayin edilmişti²⁸. Lakin İstanbul'da sular bir türlü durulmuyor, askere düşük akçeyle maaş verilmesinden dolayı patlak veren Çınar Vak'ası'nın patlak vermesiyle Deli Hüseyin Paşa'nın sadareti kısa sürmüş ve makamında sadece dört saat kalacak olan Zurnazen Mustafa Paşa'nın sadrazam olmuştu²⁹.

Kısa süren sadrazamlıklar Osmanlı idaresindeki istikrarsızlığı had safhaya çıkartmıştı. 1656'da sadrazam olan Boynueğri Mehmed Paşa dönemi, Venedik ablukasının şiddetlendiği ve imparatorluğun toprak kaybına maruz kaldığı bir zamana şahitlik etti. Yeni sadrazam daha İstanbul'a varmadan boğazdaki abluka, devlet ricalinin birinci mevzusu hâline geldi. Boynueğri Mehmed Paşa'nın yerine işleri sadarat kaymakamı yürütüyor ve Turhan Sultan'a sunulan telhislerde savaş hakkında hiç de iyi haberler gelmiyordu. Venedikliler, Osmanlı donanmasına ağır kayıplar verdiriyordu³⁰.

Boynueğri fiilen vazifesini deruhte ettiğindeyse, Osmanlı donanması takviye edilmişti ancak yeni sadrazamı meşgul eden tek mesele Venediklilerden ibaret değildi. Siyasi hizipleşmenin aleyhinde işlemeden endişe eden Boynueğri Mehmed Paşa, kendisine karşı olacağını düşündüğü devlet adamlarıyla hesaplaşmak istemiş ve sair işlerde de muktedir bir devlet adamı görüntüsü verememişti. Üstüne üstlük Venedikliler, Bozcaada ve Limni'yi ele geçirince Paşa'nın üst kademelerdeki destekçisi olan Kadızâdeli vaizler bile aleyhinde konuşmaya başlamışlardı.

İki mühim adanın Venediklilerin eline geçmesi üzerine IV. Mehmed, derhâl tedbir alınması için 4 Eylül 1656'da Yalı Köşkü'nde bir toplantı tertip ettirdi. Ancak bu toplantıdan da bir netice çıkmadı. Artık halk, padişahın sefere çıkmasını konuşur olmuştu³¹. Valide Turhan Sultan da bu tepkilere karşı padişahın sefere çıkacağına dair bir ferman çıkarttırdı. Sefer-i hümayun için hazineye yirmi bin kîse akçe talep edildiğinde, Boynueğri Mehmed Paşa böyle bir meblağın mevcut olmadığını söyleyince sadrazamla ipler iyice koptu³².

Böylelikle Venedik ablukasını, mali bakımdan Osmanlıları zora sokmakla kalmamış, aynı zamanda toprak kaybına sebebiyet vererek sadaret değişikliğine de sebep olmuştur. Bu esnada Boynueğri Mehmed Paşa'nın yerinde sadarete muktedir bir isim düşünülürken, Turhan Sultan'a yakınlığıyla bilinen mimarbaşı Kasım Ağa devreye girdi. Aslında Kasım Ağa, Gürcü Mehmed Paşa'nın (1651-1652) sadrazamlığı döneminde hemşehrisi Köprülü Mehmed Paşa'yı tavsiye etmiş fakat sadrazamın haberdar olmasıyla muvaffak olamayıp Kıbrıs'a sürgün edilmişti³³.

Bu defa maslahat yeniden Turhan Sultan ile görüşmenin gerekliliğini ortaya çıkartmış ve Köprülü Mehmed Paşa bir perde gerisinden Turhan Sultan ile görüşmeyi başarmıştı. Köprülü, bu görüşme

²⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., V, s. 1465; Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 42; Gülsoy, a.g.e., s. 68.

²⁷ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke*, haz. Nazire Karaçay Türkal, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 31.

²⁸ BOA, *Bâb-ı Âsafî Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK.d)*, 1529, s. 190. (2 Cemâziyelevvel 1066 / 27 Şubat 1656)

²⁹ BOA, *A.RSK.d*, 1529, s. 192. (8 Cemâziyelevvel 1066 / 4 Mart 1656)

³⁰ BOA, *T SMA.e*, 778/33. (trsz)

³¹ Mehmed Halife, a.g.e., s. 51.

³² Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., V, s. 1696; Mehmed Halife, a.g.e., s. 51. Mehmed Halife, bu meblağın sadrazam tarafından ahalinin mali gücü kuvvetli olanlarından tedarik edilmeye çalışıldığı ancak kifayet edilemediğini belirtmektedir.

³³ BOA, *T SMA.e*, 532/7. (trsz)

esnasında Turhan Sultan'a dört şart sunup kabul ettirmeye muvaffak olmuştur³⁴. Bu görüşmeden bir gün sonra 14.09.1656 (h. 25 Zilkâde 1066)'da Cuma namazı sonrası Boynueğri Mehmed Paşa, IV. Mehmed tarafından huzura çağırıldı. Sefer mühimmatının eksiklikleri ile Venediklilere karşı yaşanan başarısızlıklar dolayısıyla mühr-i hümayun kendisinden alındı, Köprülü Mehmed Paşa'ya verildi³⁵.

2. Venedik Ablukası

Girit Savaşı sadece Girit Adası ile sınırlı kalmamıştır. Savaşın uzaması ve savaş esnasında geliştirilen stratejiler, mücadelenin Adalar Denizi ve Çanakkale Boğazı'na sirayet etmesine sebep olmuştur. Bilhassa Venedikliler, Osmanlı deniz gücünü boğaz önünde keserek, Girit'e gidecek olan nakliye ve asker yardımının önünü almak istiyorlardı. Bu sebeple Çanakkale'yi ablukaya almak ve İstanbul gibi iâşesi dışarıdan temin edilen başşehir sıkıntıya düşürerek Osmanlıları Girit'ten geri çekmeye zorluyorlardı.

Bu stratejiyi fikir olarak sunan Venedik amirali Tommaso Morosini idi. İstanbul-Girit ulaşım hattını kesmek için yakın bir ablukanın gerekliliğini ortaya atan Venedikli komutan Tommaso Morosini, şiddetli akıntı ve fırtınalı günlerde donanmanın korunması için de Bozcaada'yı bir üs olarak kullanma fikrini senatoya sundu. Venedik Senatosu'nda ağır kayıpların verilebileceğini söyleyen soylular olmasına rağmen bu fikir kabul edildi ve Morosini yelkenli gemilerin amirali tayin edildi³⁶.

Bunun üzerine 7 Nisan 1646'da 20 parçalık kalyondan oluşan filo, Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alarak Bozcaada'yı da kuşattı. Bozcaada'nın yardımına önce tersane kethüdası Hammaroğlu (Himaroğlu) yirmi kadirga ile gönderildi. Ardından Sultanzâde Mehmed Paşa, Gelibolu'dan Sultaniye kasabasına geçip Tavi Ahmed Ağa'nın emrindeki beş yüz tüfekli levendi kendilerine bir miktar para vererek Yeniçeri kayıklarıyla adaya yolladı. Bu esnada beş kadirgayla Girit'ten gelen Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa da imdada gelince, Venedik filosu geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Filonun tahrip edilmesinde Sultanzâde Mehmed Paşa'nın su bulmak için karaya yavaşmış olan Venedik gemilerine yaptığı ani baskının da büyük rolü vardı. Zira Venedik gemilerini en çok zorlayan iki husus vardı. Birincisi Marmara'dan Ege istikametine doğru akan güçlü akıntı, ikincisi ise kürekçilerin tatlı su ihtiyacı³⁷.

Morosini bir yıl geçmeden Eğriboz açıklarında Osmanlı donanmasıyla giriştiği mücadelede ölmüştür ancak Venedik, onun düşüncesini hayata geçirmekten vazgeçmemiştir. Adalarda hâkimiyet tesis etmek üzere harekete geçen Venedikliler, Eğriboz üzerine harekete geçip burayı ablukaya almıştır. Eğriboz Limanı'nda sıkışan Kaptan Musa Paşa, yeniçeri, Rumeli askerleri, Cezayir ve Tunus gemilerini burada bırakıp Girit'e geçmişti³⁸. O sırada Kandiye muhasarası için yardım bekleyen Deli Hüseyin Paşa, bu duruma sinirlenerek Musa Paşa'ya derhâl destek getirmesini söylese de 11 Temmuz 1647'de Eğriboz'daki askerler gemilere yerleşmeden Battista Grimani komutasındaki Venedik ablukasıyla karşılaştılar³⁹.

Musa Paşa'nın başarısız görülmesi üzerine kaptan-ı deryalığa Fazlı Paşa getirildi. Fazlı Paşa, Sakız üzerinden Girit'e geçecekti fakat Anadolu askerlerinin de içinde bulunduğu Sakız'daki zahîre gemileri, Venedik donanmasının saldırısına uğradı. Bunu haber alan Fazlı Paşa, İstanbul tersanesinden aldığı bin beş yüz yeniçeri ve otuz kıta kadirga ile yola çıktı. 18 Ağustos 1647'de Çanakkale üzerinden Sakız'a gelen Fazlı Paşa, Grimani'nin kalyonlarıyla karşı karşıya geldi. 20 Ağustos'taki yoğun top

³⁴ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1700-1701; Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, *Târîh-i Sülâle-i Köprülü (Transkripsiyon ve Tahlil)*, haz. Mehmet Fatih Gökçek, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 6.

³⁵ BOA, A.RSK.d, 1529, s. 317. (25 Zilka'de 1066 / 14 Eylül 1656)

³⁶ Merve Kaynak, *Girit Savaşı Sırasında Venediklilerin Çanakkale Boğazı Ablukası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2023, s. 33; Bruno Mugnai, *The Cretan War (1645-1671) – The Venetian-Ottoman Struggle in the Mediterranean*, Warwick 2018, s. 143.

³⁷ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, çev. Ahmet Maden - Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 147; Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., IV, s. 1076-1077.

³⁸ Mugnai, a.g.e., s. 131.

³⁹ Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, haz. İdris Bostan, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018, s. 202-203; Pul, a.g.e., s. 231.

atışları sayesinde Venedik gemilerini çekilmeye icbar eden Fazlı Paşa, Sakız'a ulaşır Musa Paşa zamanından beri gerçekleştirilemeyen asker ve zahire yardımını Hanya'ya ulaştırmayı başardı⁴⁰.

1648 Mart'ında aynı stratejiyle Ege Denizi'ne yelken açan Grimani, çıkan fırtınanın tesiriyle İpsara Adası açıklarında kayalıklara çarptı. Kendisinininkiyle birlikte on sekiz gemisi batan Grimani, sağ kurtulamadı⁴¹. Buradaki bakıye kuvvetlerin komuta kademesini Giorgio Morosini aldı. İstanbul'da ise bu haber duyulunca, Girit'e asker ve techizat desteği için uygun bir zaman olduğu düşünülerek Ammarzâde Mehmed Paşa yola çıkarıldı. Lakin Jacopo Riva komutasındaki bir Venedik filosu, Çanakkale Boğazı'nı kapatmıştı. Riva tarafından Ammarzâde Mehmed Paşa'ya geçit verilmeyince, Mehmed Paşa suçlu bulunup idam edildi ve yerine Voynuk Ahmed Paşa getirildi⁴².

Boğazdaki Venedik ablukası her zaman aynı şiddette olmuyordu. Nitekim Voynuk Ahmed Paşa, 1 Mayıs 1649'daki Girit yardımı için denize açıldığında Midilli'ye hiçbir çatışmaya maruz kalmadan gelmiş, oradan da Sakız'a geçmişti. Buradan Foça'ya geçen Ahmed Paşa, Jacopo Riva'nın baskınına maruz kalmış ancak İstanköy'de bir müddet dinlenip Mısır, Tunus, Cezayir ve Trablus'tan gelen yardımlarla Girit'e doğru yola çıkmayı başarmıştır⁴³. Voynuk Ahmed Paşa fırtına sebebiyle önce Değirmenlik civarında üç gün beklemiş, ardından Venedik filosuyla karşılaşır çatışmış ve Venedik filosunu Mora Yarımadasının güneydoğusundaki Çuka Adası'na çekilmeye mecbur etmiştir. Akabinde Kandiye'ye ulaşır asker, mühimmat ve yiyecek tedarikinde bulunmuştur. Ardından Palaiokastron palangasını düşürüp Suda'yı muhasara etmiş fakat kuşatmanın üçüncü gününde kaleden gelen bir top sebebiyle vefat etmiş ve Suda kuşatması kaldırılmıştır⁴⁴.

Voynuk Ahmed Paşa'nın yerine önce Bıyıklı Mehmed Paşa getirilse de onun kaptanlığı uzun sürmemiş ve Haydar Ağazâde Mehmed Paşa bu vazifeyi deruhte etmiştir. Bu sırada Venedikliler yirmi kalyon, sekiz çekdiri ve iki mavna ile Çanakkale'deki ablukayı yeniden başlatmışlardır⁴⁵. Abluka sebebiyle Ankebut Ahmed Paşa boğazı korumakla görevlendirilmiş, kaptan Mehmed Paşa da Sakız'a gönderilmişti. 6 Mayıs 1650'de İstanbul'dan hareket eden kırk çekdiri, Boğaz'da Venedik filosuyla karşılaşmış, Ankebut Ahmed Paşa karadan top atışı başlattıysa da muvaffak olamamıştır. Diğer taraftan Hadım Abdurrahman Paşa da Anadolu ve Rumeli sahillerini korumak amacıyla yanına yeniçeri ve çavuşlar verilip bölgeye gönderilmişti. Ancak bu askerler o dönemde oldukça disiplinsiz bir durumda olduklarından bir fayda sağlanamadı. Ablukanın kırılmayacağını gören Ahmed Paşa ise zahireyi karadan naklettirmeyi düşündüyse de zahire nakli sırasında Venedik gemileri bölgeye geldiklerinden bu da mümkün olmadı⁴⁶.

Osmanlı donanmasının Çanakkale'den çıkamayışı, Osmanlı gemi teknolojisi açısından bir değişimle sonuçlandı. 22 Temmuz 1650'de otuz civarında kalyon ve burtun yapılması için fermanlar neşredildi. Böylelikle ilk defa ciddi bir biçimde kürekli gemiler olan kadirgalardan yelkenli gemiler olan kalyonlara geçiş süreci başladı⁴⁷. Ancak bu sırada Girit, yardım bekliyordu ve acilen otuz bir burtun, kırk iki kadirga, sekiz mavna ve yirmi üç çekdiriden oluşan Osmanlı gemileri yola çıkarılmıştı. Fakat donanma gemileri Nakşa Limanı'nda su ikmal yaparken Venedik güçlerinin saldırısına maruz kalıp büyük bir bozguna uğradı. Haziran 1651'deki bu bozgun sonrası Girit için bir yardım da bir sene sonra

⁴⁰ Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, s. 203; Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., IV, s. 1105.

⁴¹ Mugnai, a.g.e., s. 143; Setton, a.g.e., s. 149.

⁴² Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., IV, s. 1127; Mugnai, a.g.e., s. 144.

⁴³ Setton, a.g.e., s. 155. Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 13. Muhtemelen bu sebepten Riva, elinde daha büyük bir güç olsaydı çok daha büyük bir zafer kazanacağından yakınmıştır. Bkz. Mugnai, a.g.e., s. 144.

⁴⁴ Kaynak, a.g.t., s. 40.

⁴⁵ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., V, s. 1258.

⁴⁶ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 22.

⁴⁷ İdris Bostan, "Kadirga'dan Kalyon'a (XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisi'nin Değişimi)", *Osmanlı Araştırmaları* 24, sy. 24 (Aralık 2004), s. 73. Her ne kadar Venedik ablukasını kırmada bir çare olarak kalyon inşasına başlansa da Venedikliler kalyonları daha mahir bir surette kullanıyorlardı. Gerek kalyonlardaki mürettebat yetersizliği, gerekse donanmadaki diğer gemilerle kalyonların uyumlu hareket edememesi sebebiyle Osmanlı donanması için yapımına başlanılan kalyonlar yirmi yıllık süreyle terk edilmiştir. Bkz. İdris Bostan, "Osmanlılar Niçin Kalyon İnşasından Bir Süre İçin Vazgeçtiler? (1656-1682)", *Tarih Dergisi*, sy. 71 (Ağustos 2020), s. 224.

çıkartılmaya çalışıldı. Lakin bu defa da on dokuz parçalık kıyı koruma gemileri olan vardakosta gemilerinden oluşan Venedik filosu aşılamadı⁴⁸.

1653'te kaptan-ı deryalığa getirilen Çavuşzâde Mehmed Paşa, altmış dokuz parça gemiyle Çanakkale Boğazı'na çıktığında Venedik filolarının saldırısına maruz kalmamış ve Hanya'ya ulaşmıştı⁴⁹. Boğazdan geçerken Turhan Sultan'a Venedik filosunun durumunu anlatan bir mektup ve filodan kaçan iki Venedik askerini göndermişti⁵⁰. Daha sonra Mehmed Paşa, Hanya'da Selino Hisarı'nı dört parça topla kuşatıp aldı ve yüz civarında gemiyle Rodos'a geldi. Bu sırada Venedikliler, altmış parçalık filoyla üzerine gelse de Çavuşzâde Mehmed adanın arkasından dolaşıp İstanbul'a gelmeyi başardı⁵¹. Fakat Rodos'un ablukası devam ettiğinden bu hareketi doğru bulunmayıp azledildi ve yerine Kara Murad Paşa getirildi.

Kaptan-ı derya Kara Murad Paşa 9 Mayıs 1654'te altı mavna, kırk dört kadirga ve yirmi iki kalyon ile Girit Seferi için hareket ettiğinde Çanakkale Boğazı açıklarında bu defa Guiseppe Delfino komutasındaki Venedik donanmasıyla karşılaştı⁵². Osmanlı donanması kalyonlar önde, mavnalar arkada ve kadirgalar en geride olacak şekilde dizilmişti⁵³. Kara Murad Paşa iki donanma çatışacakken bahriye kanunlarına aykırı olarak ansızın fırkateye girdi ve donanma gemilerini arkadan sürerek savaşı başlattı. İki taraftan da karşılıklı top atışları yaşandıktan sonra, iki tarafın kalyon ve mavnaları birbirine girdi. Venedikliler bu savaşta mağlup olup sekiz gemisini kaybetmiş, on sekiz gemisini de İmroz taraflarına çekmiştir. Ayrıca Adriyatik filosu komutanı Francesco Morosini ölmüştür⁵⁴.

Osmanlı donanması daha sonra İskiri ve Eğriboz'a geçtikten sonra yenilenmiş bir Venedik donanmasının Değirmenlik (Milos) Adası'na geldiğini haber aldı. Bunun üzerine Değirmenlik'e hareket edip Venedik donanmasıyla karşı karşıya gelirse de top atışlarıyla birbirine yaklaşmayan iki donanma bölgeden uzaklaştı. Venedik donanması bundan sonra İstendil Adası'nın doğusuna asker çıkartarak burayı yağmaladı, ardından Sakız'a ve oradan da Foça'ya döndü⁵⁵. 28 Ağustos'ta yeniden Girit'e gitmek üzere yolan çıkan Kara Murad Paşa, Nakşa-Para yolunda bir düşman kalyonu ve iki fırkate görüldüğünden buraya dokuz gemilik bir kuvvet göndererek kalyonu ele geçirtti. Ertesi gün Kandiye yakınındaki Kastro'ya gelindi. Girit serdarı Hüseyin Paşa ile görüşen Murad Paşa, Rodos'a dönüp bir Felemenk gemisi yedeğinde olduğu hâlde İstanbul'a doğru yola çıktı. Murad Paşa 3 Ekim'de Rodos'tan ayrılıp Sisam ve Sakız üzerinden İzmir'e oradan da İstanbul'a gelmiştir⁵⁶.

Murad Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte, Zurnazen Mustafa Paşa kaptan-ı derya olmuştu. Osmanlı donanması artık mutad üzere her yıl Girit için Akdeniz'e açılıyordu⁵⁷. Zurnazen Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, Haziran 1655'te İstanbul'dan yola çıkarak Çanakkale Boğazı'na ulaştı. Venedik donanması ise Lazzaro Mocenigo yönetiminde, önceki yıla göre daha güçlü bir şekilde hazırlıklarını tamamlamıştı. Osmanlı donanması, rüzgârın avantajıyla Venedik kalyonlarıyla hızlıca çatışmaya girdi. Ancak akıntı, Osmanlı kalyonlarını Rumeli sahillerine sürükledi ve gün boyu süren savaşta Katircızâde'nin kalyonu büyük hasar aldı; 480 askerden sadece 30'u hayatta kalmıştı. Osmanlı donanması sekiz, Venedikliler ise iki gemi kaybederek bölgeden çekildiler. Savaş sonrası Osmanlı donanması geri çekilirken, şehitler Bozcaada'ya defnedilmiş, Kaptan-ı derya Mustafa Paşa savaşta

⁴⁸ Mugnai, a.g.e., s. 145-146.

⁴⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 42.

⁵⁰ BOA, TSMA.e, 532/18. (trsz)

⁵¹ Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Târîhi (1000-1065/1591-1655)]*, II, s. 1062.

⁵² İdris Bostan, "Osmanlılar Niçin Kalyon İnşasından Bir Süre İçin Vazgeçtiler? (1656-1682)", s. 224.

⁵³ R. C. Anderson, *Naval Wars in the Levant (1559-1853)*, Princeton 1952, s. 148.

⁵⁴ İdris Bostan, "Osmanlılar Niçin Kalyon İnşasından Bir Süre İçin Vazgeçtiler? (1656-1682)", s. 225-226.

⁵⁵ Anderson, a.g.e., s. 152.

⁵⁶ Mugnai, a.g.e., s. 151; Setton, a.g.e., s. 173-177. İdris Bostan, "Osmanlılar Niçin Kalyon İnşasından Bir Süre İçin Vazgeçtiler? (1656-1682)", s. 227.

⁵⁷ Bu seferlerin en yoğun olduğu dönem 1645-1657 arasındır ve irili ufaklı on dört sefer yapılmıştır. Bu seferlerin üçünde Osmanlı donanması Venedik engelini aşarak Çanakkale Boğazı'ndan çıkamamıştır (1648, 1650 ve 1652 seferleri). Bkz. Ersin Gülsoy, "Girit Seferi ve Sonrasındaki Politik Gelişmeler", *Türk Denizcilik Tarihi*, I, ed. İdris Bostan - Salih Özbaran, Deniz Basımevi, İstanbul 2009, s. 260.

cesur olanları ödüllendirirken, kaçanları da azarlamıştır. Daha sonra, Venedik'in Benefşe Kalesi'ni kuşatması üzerine Osmanlı donanması harekete geçerek Venediklileri bölgeden uzaklaştırmıştır⁵⁸.

Osmanlı donanması, kalyon dönemindeki ilk büyük yenilgisini 1656'da Çanakkale Boğazı önlerinde yaşamıştır. Bu yenilgi sırasında kaptan-ı derya Damat Sarı Kenan Paşa görevdedir. Kenan Paşa'nın ilk günlerinde Venedik donanmasının Çanakkale Boğazı'nı abluka altına aldığı haberi gelmişti. Bu sırada Venedikli bir kaptan, otuz kişilik mürettebatıyla birlikte Osmanlı tarafına sığınmış ve Müslüman olduktan sonra tersanede görevlendirilmişti. İdris Bostan, bu bilgiyi 1657'de tersane muhasebe defteriyle de doğrulanmaktadır⁵⁹.

Kenan Paşa, hazırlıkları tamamladıktan sonra Osmanlı donanmasıyla 15 Haziran 1656'da denize açıldı. Donanma, 23 Haziran'da Sultaniye Kalesi'ne ulaştığında, askerlerin sadece üçte biri hazır bulunuyordu. Venedik donanmasının üstünlüğü karşısında tereddüt yaşayan kaptan-ı derya, bir meşveret meclisi toplayarak daha fazla asker temin edilmesi gerektiğini belirtti. Ancak bu çaba sonuçsuz kaldı. 24 Haziran'da Osmanlı donanması, Venediklileri bölgeden uzaklaştırmak için top atışı yapsa da başarılı olamadı. 26 Haziran sabahı Venedik donanmasına yapılan saldırı, deniz akıntısı ve rüzgârın olumsuz etkisiyle başarısız oldu ve Osmanlı gemileri birbirine çarparak karaya çekilmek zorunda kaldı⁶⁰. Venedik donanması bunun üzerine saldırıya geçti. Bu saldırıdan sonra Osmanlı gemilerinin çoğu Venediklilerin eline geçti. Osmanlıların bu yenilgisi, İnebahtı'dan sonra alınan en büyük mağlubiyet olarak değerlendirilmektedir⁶¹.

Venedikliler bu son galibiyetten sonra Çanakkale Boğazı'nı iyiden iyiye ablukaya almış, üstelik adalara konuşlanarak hareket sahasını genişletmiştir. 28 Mart 1656'da on sekiz Venedik kalyonu Çanakkale Boğazı'nı tutmuş ardından da kadirga ve mavnalar desteğe gelmiştir⁶². Çok geçmeden Bozcaada üzerine giden Venedikliler, ada muhafızı Vezir Ahmed Paşa'nın tedbirsizliği sebebiyle dokuz günde kaleyi vireyle teslim almışlar (13 Temmuz 1656), bir ay sonra da Limni'yi işgal etmişlerdir⁶³.

3. Sakız ve Sığacık Muharebeleri

Bozcaada ve Limni'nin kaybına karşı, sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa gerekli tedbirleri almadığından Köprülü Mehmed Paşa veziriazamlığa getirilmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, öncelikle iç huzuru sağlamak ve mali durumu iyileştirmek maksadıyla bütçe tenkihatına girişmiş, ardından iç isyanları bastırarak devletin yönetim kadrosunu kendi isteği doğrultusunda revize etmiştir. Akabinde de Venedik meselesine odaklanmış ve ilk olarak, boğazdaki ablukayı hızlı bir şekilde sona erdirmek için harekete geçmiştir. Derhâl bir ferman çıkartarak sefer hazırlıklarına başlayan Köprülü Mehmed Paşa, asker ve malzeme ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli vergilerin toplanmasını emretmiştir.

23.02.1657 (h. 9 Cemâziyevvel 1067)'de ise tuğ-ı hümayun ile birlikte sefere çıkmıştır. Bu müddet zarfında vaktin oldukça kısıtlı olmasına rağmen altmış parça gemi inşa edilip donanmaya katılmıştır⁶⁴. Venedik donanması ise her zaman ablukayı tam teşekküllü tatbik edemeyip Kandiye'deki mücadelenin de devam etmesinden dolayı donanmayı geri çektiği durumlar oluyordu⁶⁵. Böyle bir zamana denk getirip boğaz ablukasının zayıfladığı esnada Osmanlı donanmasının Akdeniz'e indirilmesi uygun görüldü. 3 Mart gibi kış mevsimine denk gelen bir gün olmasına rağmen, otuz altı çekdiri ve dört mavnadan müteşekkil Osmanlı donanması, kaptan-ı derya Vezir Topal Mehmed Paşa komutasında Akdeniz'e çıkarıldı. Donanma yola çıktığında bazı gemilerin noksanları mevcuttu. Birinci amiral

⁵⁸ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 78-81; Anderson, a.g.e., s. 155-156.

⁵⁹ İdris Bostan, "Osmanlılar Niçin Kalyon İnşasından Bir Süre İçin Vazgeçtiler? (1656-1682)", s. 229.

⁶⁰ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 54.

⁶¹ Gülsoy, a.g.m., s. 258; Setton, a.g.e., s. 183.

⁶² BOA, *TSMA.e*, 6907/1. (2 Cemâziyelâhır 1066 / 28 Mart 1656)

⁶³ Setton, a.g.e., s. 184; Naimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1682, 1691.

⁶⁴ Mugnai, a.g.e., s. 155.

⁶⁵ Naimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1732.

gemisi olan baştarde, donanmaya katılacak olan bu gemilerle birlikte geleceğinden Topal Mehmed Paşa yedek gemiye üç fener koydurarak önden hareket etti⁶⁶.

Topal Mehmed Paşa, Sakız Adası'nda dört, beş gün dinlenip Rodos'a doğru yelken açmış ve bu sırada Malta korsanlarına ait iki büyük kalyonu mağlup etmişti. Abdi Paşa bu iki kalyonun, Osmanlılara ait üç kıt'a zahîre gemisini alıkoyduklarını, cengin bu sebepten vaki olup korsan gemileri kaçtıktan sonra limanın arka tarafındaki boğazda zahîre gemilerinin kurtarıldığını zikretmektedir⁶⁷.

Ayrıca Cezayir gemileri de Osmanlı donanmasına katılmak üzere yola çıkmıştır. Kaynaklarda bu desteğin ne kadar olduğuna dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, sekiz kalyondan fazla olduğu anlaşılmaktadır. Zira Cezayir gemilerinden sekiz kalyon, Sakız civarında Venedik gemileriyle karşılaşmış, bu gemilerin kime ait olduğunu anlamak için yanlarına gelmiş ve Venedik gemileri olduklarını görünce çatışmaya başlamışlardır. Çıkan çatışmada, Venedikliler üç kalyonu ele geçirmiş, üç Cezayir gemisi esir olmamak için sahipleri tarafından yakılmış, birisi batmış ve bir tanesi ise rüzgârın yardımıyla Sığacık'a ulaşmıştır. Venedikliler elde ettikleri galibiyeti kalıcı kılmak üzere, Mısır'dan gıda taşıyan on beş şaykanın da geçişini engellemiş, bu gemiler de Sığacık'a sığınmıştır. Destek gemilerinin aynı limanda toplandıklarını haber alan Venedik gemileri, bu defa rotasını Sığacık'a çevirmiş ve iki günlük bir muharebenin ardından kalyonu alıp şaykalardaki zahîreyi de tamamen ellerine geçirmiştir⁶⁸. Olan bitenler, Sığacık'ta yaşayan ahalinin de endişeye gark olmasına sebebiyet vermişti. Venedik gemilerinin taarruzlarından dolayı, aile efradı ve eşyalarını yanına alarak kaçışmaya başlayan halk, Venediklilerin karaya çıkıp yağma hareketine de maruz kalmışlardır. Karaya çıkan Venedik mürettebatına İzmir civarından gelen Osmanlı askeri karşılık verip altmış kadarını da esir edince, Venedikliler limandaki şaykaları yakıp Sakız Adası'na çekilmişlerdir⁶⁹.

Osmanlı donanmasının bu çatışmada destek aldığı isimlerden birisinin Seyyid Mehmed Paşa olduğu görülmektedir. O sırada Kangırı (Çankırı) Sancağı valiliği yapan Mehmed Paşa, bu muharebede mesul görülenlerden biri olmuştur. Kendisi, Venediklilerin Osmanlı gemilerini ele geçirmelerine mâni olamadığı için idam edilmiştir⁷⁰.

Sakız ve Sığacık'ta bunlar yaşanırken, yeni sadrazam Köprülü Mehmed Paşa da donanmanın ikinci kısmını tamamlamaya çalışıyordu. Üç ayda altmış parça kadırgayı hazır hâle getiren veziriazam, donanma için gerekli olan top ve tüfek barutları satın almış, gemilere zahîre ve erzak yığınağı yaptırmıştı⁷¹. Köprülü Mehmed Paşa'nın zahîre tedarikindeki abluka tehlikesi sebebiyle Mısır'dan yola çıkan gemileri, İzmir'e yanaştırıp sevkıyatı kara yoluyla yaptırttığı anlaşılmaktadır⁷². Fakat bu yeni gemilerin inşası tersane masraflarını artırmış, toplar ve sair mühimmatın tedariki gider kalemini şişirmiş, hazinede ise para kalmamıştır⁷³.

Büyük bir deniz savaşına hazırlanan Köprülü Mehmed Paşa, askerinin mevacibini vermeden bu harbi göze alamazdı. Şeyhülislâm Bâlizâde ve Kazasker Bolevî Mustafa Efendi ile istişare eden Mehmed

⁶⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1730-1731; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, TTK Yayınları, Ankara trsz., s. 375; Abdurrahman Abdi Paşa bu gemilerin kırk kıt'a çekirdi olduklarını yazmaktadır. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 88. Aynı bilgi için bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 83.

⁶⁷ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 89.

⁶⁸ Setton, a.g.e., s. 185; Anderson, a.g.e., s. 163.

⁶⁹ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1733; Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 90; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 83-84. Ayrıca Silahdar, Sakız ve Sığacık muharebelerinde esir edilenlerden alınan bilgiye göre, Venedik donanmasında altı mavna, on sekiz çekirdi, on altı burtun geminin olduğunu, mellâh ve topçulardan başka dört, beş bin kadar da askerinin mevcut bulunduğunu bildirmektedir. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 85. Jorga ise, Venedik amirali Mocenigo'nun Sığacık'ı (Sugacık) ele geçirerek Venediklilerin İstanbul'u bloke etmeye devam ettiklerini yazmaktadır. Bkz. Nicolea Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. IV, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s. 87. Venedik kaynakları Mocenigo'nun iki ayda kırk dört gemi ve bir kaleyi ele geçirdiğini yazmaktadır. Bkz. Mugnai, a.g.e., s. 156.

⁷⁰ BOA, TSMA.e, 798/48. (trsz)

⁷¹ Ahmet Nas, *Hezârfen Hüseyin Efendi'nin "Tenkîhü't Tevârih-i Mülûk" İsimli Eserinin Tahlili ve Metin Tenkidî*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019, s. 471.

⁷² BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)*, 9842, s. 11. (trsz)

⁷³ Tersaneninin bakımına daha sonra da ehemmiyet verilmiştir. Belgede Üsküdar ve Yoros'tan kuru kerestenin gönderilmesinin, tersane gözleri ve çatısının tamiri için elzem olduğu belirtilmektedir. Bkz. BOA, TSMA.e, 111/9. (6 Şa'bân 1069 / 29 Nisan 1659)

Paşa, doğrudan padişaha bir telhis yazdı ve Enderun Hazine'sinden üç bin kîse borç aldı. 22 Mayıs 1657 günü divan-ı hümayunda Yeniçerilere recec mevaci bi dağıtılıp bu problem de çözülmüş oldu. Köprülü Mehmed Paşa, daha sonra hazineden aldığı borca ilaveten padişah'tan bir elli kîse daha isteyecektir. Zira o sıra, Çatalbaş Mustafa Paşa kendisine Boğazhisar'dan bir mektup göndermiş, Venedik kalyonunun Malta'dan yedi çekdiri ve iki de şayka desteği aldığını haber almıştı⁷⁴. Bunun üzerine Galata'da bulunan beş burtun, navlun ile donanma-yı hümayuna gönderildi. Fakat bunlara üçer bin kuruştan toplamda on beş bin kuruş ile levent ve sair mühimmat için de on bin kuruş nakit gerekliydi. Bu meblağ, toplamda elli kîse ediyordu. Köprülü Mehmed Paşa daha evvel “*eğer iktizâ ederse sa'adetlî pâdişahımdan elli kîse rica ederim*” dediğini hatırlatarak bu beş burtun için mezkur meblağı talep etti ve bu ihtiyacı da IV. Mehmed tarafından karşılandı⁷⁵.

4. 1657 Osmanlı-Venedik Deniz Savaşı

Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul'dan henüz hareket etmemişti ki hazırlıkları tamamlanan donanmanın ikinci kısmı da bölgeye sevk edildi. On dokuz kalyon, on mavna, otuz çekdiri ve bir de kaptan paşa baştardesinden mürekkep bu donanmanın içi, mühimmat ve yiyecek doluydu⁷⁶. Bu donanmaya Sekbanbaşı Çoban Kasım Ağa ve birkaç bin de Yeniçeri koyulmuş, ayrıca sipah ve silahdarlardan terakki almak karşılığında iki bin de serdengeçti, yüz elli parçalık kadırğa ve firkateye bindirilmişti. Bunların tamamı, baştardede kaptan vekili olan Şemsi Paşazâde'nin başbuğ tayin edilmesiyle Beşiktaş önlerine gelmişler, 150 kîse mevâcib ve kalyonların navlun ve eksikleri için 58 kîse kendilerine verilerek bütün kusurları hâllolunmuştur⁷⁷. Donanma 6 Haziran 1657'de Boğaz'a yaklaştığında, IV. Mehmed de veziriazamı Köprülü Mehmed Paşa'yı serdar-ı ekrem tayin etti. Kanun-ı kadim üzere Köprülü Mehmed Paşa'ya iki kıt'a murassa sorguç giydirilip biri kürklü diğeri sade iki hil'at-i fâhire verilip sancak-ı şerif teslim edildi. Padişahın duaları eşliğinde Silivri Kapı'dan çıkan serdar-ı ekrem, ordugâhın bulunduğu Çırpıcı Çayırı'na geldi. Sadaret kaymakamlığı ise Ankebut Ahmed Paşa'ya tevdi edilmişti⁷⁸.

Daha sonra ordu-yı hümayun ile hareket eden serdar-ı ekrem Köprülü Mehmed Paşa, yeniçeriler, altı bölük halkı zabıtları, zuâma ve erbab-ı tımar ile birlikte Boğaz'a doğru yola çıkmış ve Karakaldırım denilen mevkiye konaklamıştır. Burada bir yoklama yapılmış ve memurlardan mevcut olmayan müteferrika, çavuş ve zuâmanın dirlikleri kesilip münasip kişilere verilmiştir. Venedikliler ise bu esnada Osmanlı ordusu takviye almadan hücumu geçmişti. Boğazhisarı denilen Çanakkale Boğazı'nı tamamen işgal etmek üzere sekiz bin kişilik⁷⁹ bir güçle hareket eden Venediklilere karşı, boğazın müdafaasından mesul olan Çavuşzâde Vezir Mehmed Paşa askerleriyle birlikte kuvvetli bir savunma hattı kurdu. Venedik gemileri bu muhkem müdafaayı geçemediği gibi, beş yüzden fazla da esir vererek geri çekilmek mecburiyetinde kaldı⁸⁰.

Kapı kethüdası Mahmud'un mektubundan öğreniyoruz ki aslında düşman donanması, boğazda on dört kalyondan ibaretken aldığı takviyeyle yetmiş dört parçalık gemiye ulaşmış, üç binden fazla Venedik askerini de karaya çıkartmışlardı. Çavuşzâde Mehmed Paşa, kul kethüdası olan Yusuf Ağa'dan bu durumu haber alınca, derya tarafından üzerlerine gitmiş ve bin beş yüzden fazlasını katletmiş, kroniklerde zikredilen beş yüzden fazla esiri de burada elde etmiştir⁸¹. Başarılı müdafaayı haber alan

⁷⁴ Bu yardıma Papalık'ın da desteği vardır. Malta'dan gelen kuvvetleri Gregorio Carafa, Papalık'tan gelen güçleri ise Papa VII. Alexander'ın yeğeni Giovanni Bichi idare ediyordu. Bkz. Setton, a.g.e., s. 186.

⁷⁵ BOA, TSMA.e, 714/9. (trsz)

⁷⁶ Vecihi donanma adedini on dokuz adet kalyon ile otuz bir adet çekdiri olarak vermektedir. Bkz. Ziya Akkaya, *Vecihi Devri ve Eseri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara 1957, s. 150. Solakzâde de aynı sayıları vermektedir. Bkz. Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, sad. Vahid Çabuk, haz. H. Halit Atlı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016, s. 915.

⁷⁷ BOA, TSMA.e, 714/9. (trsz)

⁷⁸ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1738; Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 91-92; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 90.

⁷⁹ Solakzâde'ye göre bu rakam on sekiz bindir. Bkz. *Solakzâde Tarihi*, s. 915.

⁸⁰ Akkaya, a.g.t., s. 151; Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1739; Abdi Paşa esir adedini üç yüz vermektedir. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 92; Muhtemelen Abdi Paşa'dan iktibas yapan Silahdar Mehmed Ağa da aynı rakamı vermektedir. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 92.

⁸¹ BOA, TSMA.e, 560/91-2. (trsz)

Köprülü Mehmed Paşa da önce Gelibolu'ya varmış, ardından Anadolu tarafına geçmiş ve 30 Haziran 1657 (18 Ramazan 1067) tarihinde Sultaniye Kalesi civarını karargâhını kurmuştur⁸².

Köprülü Mehmed Paşa'nın aldırıldığı ilk tedbir, boğazın her iki yakasına toplar yerleştirmek oldu. Bunun için İstanbul'dan toplar getirilmiş, toplarla birlikte boğazın müdafaası için yeniçeri, cebeci ve topçular temin edilmişti⁸³. Derhâl Rumeli mevkiinde Soğanlıdere, Anadolu cihetinde Küçük Kepez mıntıklarına metrisler açılıp buralara yerleştirilen toplardan ateşlenen güllerle, boğazda demirlemiş bulunan Venedik burtunları batırıldı. Bu top atışlarıyla iki mavna ve birkaç da burtunu vurulan Venedikliler, boğaza yakın gemilerini birkaç mil geriye çekip Kâfir Bucağı ve Büyük Kepez denilen mevkiin arasında bir yere demirledi⁸⁴.

Verdirilen bu zayıf sonrasında, denizden Venedik üzerine ileri bir harekât yapılmak istenmiştir. Harekâtı kaptan-ı derya Vezir Topal Paşa taşrada bulunduğundan, Sivas beylerbeyi Çerkes Osman Paşa sevk ve idare etti⁸⁵. Osmanlı'ya ait kalyon Venedik kalyonu, mavna da düşman mavnası üzerine gönderildi. Yeniçerilerle dolu Ömer Kaptan mavnası, cebecilerden mürekkep Süleyman Kaptan mavnası ve Halil Kaptan'ın idaresinde bulunan diğer bir mavna Venediklilere ait bir mavnayı sıkıştırdı. Venedik mavnası oldukça zayıf verirken imdadına yetişen diğer mavnaların yardımıyla kurtuldu ve Süleyman Kaptan'ın bulunduğu mavnayı da esir almak üzere çekip açığa doğru götürmeye başladı. Mavnanın götürülmekte olduğunu gören Katırcıoğlu Mehmed Paşa'nın eski kethüdası Alâiye sancakbeyi Küçük Mehmed Bey, beşer oturak ihtiva eden birkaç kayık ile elli, altmış kadar adamını yanına alarak mavnayı kurtarmayı başardı. Küçük Mehmed Bey ve emrindeki adamları, binbir gayretle mavnanın üzerine çıktı, geminin yedeklerini keserek içine yerleştirilen yüz elliden ziyade Venedik askerini esir ederek mavnayı kurtardı⁸⁶. Mavnalar kurtulurken kalyonlar da rüzgârın yelkenlerine muvafık düşmesi sayesinde deryaya açılmış, Sakız ve Midilli taraflarında olan kaptan paşa donanmasına dâhil olmak üzere yola koyulmuşlardır⁸⁷.

Yaşanan başarısızlık sebebiyle oldukça sınırlanan Köprülü Mehmed Paşa, âdeti bir riske girerek kayıkla Rumeli'ne geçti. Zira muvaffakiyetsizlikte, harpten kaçan bazı askerinin de büyük payı vardı. Bunlar Venediklilerle çarpışmayı Kâfir Bucağı denilen mevkiye sığınmışlar, Malta ve Duka çekdirilerini boğazda görüp sığındıkları kalenin altına saklanmışlardı. Diğer taraftan muharebe esnasında Yeniçeri kethüdasının yedek gemisi Venediklilerin eline geçince, baştarde ve on yedi parçalık kadırgadan oluşan birlik, Küçük Kepez Burnu'na çekilmişti. Yine on beş parçalık bir başka kadırga grubu da Venedik hücumları karşısında Büyük Kepez'e kaçmış, cengçi ve kürekçileri kendilerini karaya atmışlardı⁸⁸.

⁸² BOA, *TSMA.e*, 1043/14. (8 Zilka'de 1067 / 18 Ağustos 1657).; Zira Sultaniye Kalesi tahkim edilmiş hatta kalenin siyah barut ihtiyacı Karaman'dan karşılanmıştır.

⁸³ BOA, *TSMA.e*, 704/16. (trsz.); Boğazhisar muhafızı Yusuf Paşa, bu topların yerleştirilmesinde kâfi miktarda asker olmadığından bir kısmının düştüğü ve tamir edildiğini, dolayısıyla ihtiyaç durumunda hemen bu tip işlere asker yollayabileceğini belirtmektedir.

⁸⁴ Mugnai, a.g.e., s. 156. Silahdar Mehmed Ağa bu mevkiin güllerin menziline uzak olması sebebiyle seçildiğini, o dönemde buraya İt Limanı denildiğini belirtmektedir. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 93.

⁸⁵ Akkaya, a.g.t., s. 151.

⁸⁶ Mugnai, a.g.e., s. 157; Naimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1740; Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 93, *İsâzâde Târîhi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1996, s. 37. Bu harekât esnasında Osmanlı donanmasında 1 baştarde, 19 kalyon, 10 mavna, 30 çekdiri ve sipahilerle dolu kayıklar mevcuttur. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 94. Vecihi, Küçük Mehmed'in üç parçalık Gelibolu gemisiyle hareket edip yüzden fazla Venedik askerinin esir edildiğini, iki yüz civarında Müslümanın da kurtarıldığını yazmaktadır. Bkz. Akkaya, a.g.t., s. 152.

⁸⁷ Bu savaşta rüzgâr da oldukça etkiliydi. Kuvvetli rüzgâr ve top atışları sebebiyle Venedikliler Bozcaada'ya Türk gemileriye Midilli'ye sığınmışlardır. Bkz. Setton, a.g.e., s. 186.

⁸⁸ BOA, *Ali Emiri Sultan Mehmed IV (AE.SMMD.IV)*, 40/4558 (10 Zilka'de 1067 / 20 Ağustos 1657). Belgede gemilerdeki bazı kürekçilerin firar ettikleri, yerlerine on beş kürekçi neferin İnöz'den temin edildiği belirtilmektedir. Diğer taraftan savaşta Papalık donanmasına komutanlık yapan Papa'nın yeğeni Giovanni Bichi, biraz cesaretli olursa firarı bütün gemilerin yakalanabileceğini yazmıştır. Bkz. *İlk Çanakale Zaferi: Vatikan Belgelerinden Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadırgalarının 1657 senesinde Levant'taki Seyir Defteri, Vatikan Kütüphanesi, Chig.O.IV.57*, haz. Rinaldo Marmara - Canan Parmaksızoğlu Sami, Yenidoğu Yayınları, Ankara 2015, s. 30.

Bu duruma sinirlenen veziriazam, kayığın içinde yaralı numarası yaparak düşman gemilerinin arasından süratle geçip Büyük Kepez'e ulaştı. Vakit kaybetmeden kaçan askerlerin bulunup öldürülmelerini emretti. Bunun üzerine Köprülü'nün emrindeki askerler, firariler üzerine harekete geçti⁸⁹. Kaynakların verdiği bilgiye göre, firari askerlerin yaklaşık sekiz yüz tanesi öldürülürken, kalan kısmın bazıları denizde boğuldu bazılarıysa halkın arasına karışıp canını kurtarmaya çalıştı⁹⁰. Köprülü Mehmed Paşa, bu sert tedbiriyle disiplini sağlamaya çalışmıştı. Bir diğer tedbiri de Büyük Kepez'deki üç mavna ve on çekdirinin burunlarını deryaya döndürmek ve burada metrisler inşa ettirip içlerine de balyemez toplar koydurtmak oldu. Büyük Kepez'deki mevzilenme üzerine Osmanlıların karadan, Venediklilerinse denizden karşılıklı top atışları üç gün, üç gece sürmüştür.

Venedikliler buradaki müdafaa hattını kıramayınca Kumburnu'nda bulunan baştarde ve on yedi parçalık çekdiriyle hücumla geçtilerse de bir başarı elde edemediler. Ertesi gün, bir sene evvel kaptan Kenan Paşa'yı mağlup edip Bozcaada ve Limni'nin alınmasını temin eden Venedik amirali Lazzaro Mocenigo, bizzat amiral gemisiyle birlikte harekete geçti. Osmanlı tarihlerinde "Kör Kapudan" diye geçen Mocenigo'ya kendisine denk rütbede yedi kaptan da eşlik ediyordu⁹¹. Venedik amiralinin hedefinde Osmanlı baştardesini ele geçirmek vardı ve Osmanlı gemileri henüz toparlanabilmiş değildi. Venediklileri püskürtmek için yüzlerce kan dökülmüştü ve şimdi bu fedakârlığın berhava olması Osmanlı askerini oldukça demoralize edermişti⁹².

Köprülü Mehmed Paşa, metrislerdeki askerlere Venedik gemilerine durmaksızın toplarla karşılık vermelerini emretti. Buna rağmen Venedik donanması ilerliyordu ve Osmanlı baştardesini ele geçirmesine ramak kalmıştı. Bu esnada Kumburnu'nda olan metrislerden Kara Mehmed isminde bir topçunun gönderdiği gülle,⁹³ Mocenigo'nun idare ettiği Venedik amiral gemisinin barut mahzenine isabet etti ve binlerce kürekçi ve askeriyle birlikte gemiyi havaya uçurdu⁹⁴.

Bu son gelişme, ümitlerini kaybetmiş olan Osmanlı askerini yeniden şevke getirdi. Bu infilaktan Venedik yedek gemileri de payını almış ve bakıyye gemiler geri çekilmeye başlamıştı. Böylelikle Köprülü Mehmed Paşa, hayatında belki de dönüm noktalarından birini yaşamış ve düşman donanmasının çekilmesiyle rahat bir nefes alma imkânını elde etmişti.

Galibiyet büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Köprülü Mehmed Paşa da muharebenin kazanılmasında hissesi olanları mükâfatlandırmayı ihmal etmedi. Harbin başında Venediklilerin Osmanlı mavnasını elde etmesini engelleyen Küçük Mehmed'i huzuruna kabul edip kendisini sitayişle karşıladı ve gözlerinden öptü. Ardından sırtındaki samur kürkü giydirip başına da gazi çelengi koydu. Ayrıca kendisine iki yüzden fazla altın verdikten sonra, beraberindeki adamlarına dağıtmak üzere de bir kîse kuruş ihvan etti. Bundan başka, muharebenin seyrini attığı gülleyle değiştiren topçu Kara Mehmed'i de huzuruna çağırıp yetmiş akçe sipahilik ulûfesiyle emekliye ayırdı, yüz altın harçlık ve bir kat da ihtişamlı elbiseyle (libâs-ı fâhire) taltif etti. Köprülü Mehmed Paşa dönemindeki Ruus Defteri'nden anlaşıldığına göre, Kara Mehmed isimli bu topçu, bir müddet daha vazifesine devam etmiştir. Defterdeki hükme göre vazifede kalmaya devam eden Kara Mehmed'in hikâyesi, kroniklerde anlatılanlar ile birebir örtüşmektedir: "*Mehmed Ali Serbölük 36 mezkûr ceneralin üç fenerli baştardesin bi-fazlillahî teala top ile urup gark ve helak olmağla hüdmeti mukabelesinde girü topçuluk*

⁸⁹ Ekkehard Eickhoff, *Venedik, Viyana ve Osmanlılar*, çev. Dilek Seniha Cenez Ülker, Ketebe Yayınları, İstanbul 2024, s. 174.

⁹⁰ Naimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1740; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 97-99.

⁹¹ Silahdar, Mocenigo'nun yanında on bir kıt'a Malta ve Papa çekdirisi olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 99.

⁹² Naimâ, Köprülü Mehmed Paşa'nın bu güçlük karşısında kemâl-i huşu ve inkisarla secdeye kapanıp Allah'a niyaz ettiğini şeyhten izinli olduğu için hizbû'n-nasr duasını okuyup hüngür hüngür ağladığını zikretmektedir. Bkz. Naimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1743.

⁹³ Setton, a.g.e., s. 187; Mugnai, a.g.e., s. 158. Silahdar bu topun Sultaniye Kalesi'nde dökülmüş "Sultan Süleyman topu" olduğunu belirtmektedir. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 100.

⁹⁴ *İlk Çanakale Zaferi: Vatikan Belgelerinden Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadrgalarının 1657 senesinde Levant'taki Seyir Defteri*, s. 42. Türk topçusunun ismini vermeden atılan bir gülle ile harbin seyrinin değiştiğini yazan Jorga, Venedik amirali Mocenigo'nun orada öldüğünde 33 yaşında olduğunu belirtmektedir. Bkz. Jorga, a.g.e., IV, s. 88. Bir başka araştırmaya göre de Mocenigo, düşen yelkenin şaftı vurmaya sebebiyle ölmüştür. Bkz. Eickhoff, a.g.e., s. 178.

hidmetinde olmak üzere bölüğe ilhak. Fi 7 Şevval 1067."⁹⁵ Sadrazam harbin kazanılmasında büyük rolü olan bu iki askerden başka zaferde rolü olmuş irili, ufaklı kim var ise hepsini ödüllendirmiştir⁹⁶.

Köprülü Mehmed Paşa başarıda rolü olanları mükâfatlandırdığı gibi harpten yüz çevirenleri de cezanlandırmaktan geri durmadı. Başta hedefinde deniz kumandanlarından Ferhat Paşa vardı. Ferhat Paşa, daha savaş başlamamışken bindiği kalyonu Rumeli tarafına doğru çevirmiş ve harp etmek yerine firar etmeyi seçmişti. Üstüne üstlük aynı gece bir Venedik filikası gelip emrindeki kalyonu ateşe vermiş, dört gün sonra da Rumeli sığılarındaiken boğazın girişinde iki mavnasını daha Venediklilere yakalatmış, bu mavnalar da ateşe verilip yakılmıştı. Neticede Ferhat Paşa'yı almak için asker arasında gönüllüler tayin edildi ve kendisini yakalayan askerler, onu sadrazamın huzuruna getirdi ve Ferhat Paşa idam edildi⁹⁷.

Akabinde sıra Yeniçeri kethüdası Yusuf Ağa'ya gelmişti. O da yeniçerileri cenk için hırslandırmadığı, ayrıca en başta kendi gemisi olmak üzere emrindeki gemilerle kaçtığı töhmetiyle tutuklandı. Yusuf Ağa'nın emrindeki gemi yedekleri Venediklilerin eline geçti. Yusuf Ağa'nın bu hatasında kendi ile birlikte çorbacıları da suçlu bulundu, otağın arka kapısında hem kendi hem de yedi çorbacısı boğularak denize atıldı.

Ayrıca Kaptan Paşa yedek gemisiyle sefere çıktığından ona vekâlet eden Sivas beylerbeyi Çerkes Osman Paşa da evvelki kusurları sebebiyle muhakeme edildi⁹⁸ ve suçlu bulunarak idam edildi. Yine mavna kaptanlarından Tophaneli Sipahizâde Mehmed Kaptan, harp esnasında muharebeyi bırakıp sahile çıktığı için, sair mavna kaptanlarından Pusulacizâde Mehmed cenk meydanında sebat gösteremediği için, kadirga kaptanlarından Arap Kasım ve emsali birkaç kimse, aynı sebepten katledildiler. Bunlar içerisinde bir istisna teşkil eden isim, Yeniçeri ağası Sührab Mehmed Paşa oldu. Onun da harp meydanında gayretsizliği sabit olsa da Köprülü Mehmed Paşa'nın kadim dostu olması, sadarete gelişinde hizmetleri dokunması gibi sebeplerle canı bağışlandı fakat ağalıktan azledildi ve maktul Osman Paşa yerine Sivas beylerbeyliğine tayin edildi⁹⁹.

Osmanlı saflarında bunlar yaşanırken arta kalan Venedik gemileri, Bozcaada'ya sığındı¹⁰⁰. Venediklilere yardıma gelen üç parçalık Papalık ile Malta gemileri de geldikleri limana geri dönmek mecburiyetinde kaldılar. Her ne kadar Giovanni Bichi ve Gregorio Carafa dönüş yolundayken Korfu'nun güneyinde bir Türk filosunun Adriyatik'e çıkmasına mâni olduysa da Venediklilerin, Bozcaada ve Limni'nin kaybedilmesinden onların erken ayrılışını sorumlu tutmalarından kurtulamadı¹⁰¹.

5. Bozcaada ve Limni'nin Geri Alınışı

Köprülü Mehmed Paşa bir nevi müdafaa harbi gerçekleştirmiş ve Venediklileri çekilmeye icbar etmişti. Fakat hâlâ Bozcaada ve Limni, Venediklilerin elindeydi ve buraları kurtarmak için müdafaaadan taarruza geçmek icap ediyordu. Bu sebeple 14 Ağustos 1657 (4 Zilkâde 1067) tarihinde ordusuyla birlikte Anadoluhisarı'ndan kalkıp Bozcaada'nın tam karşısına, eski İstanbul namıyla meşhur olmuş bulunan Çaybaşı [Trova] denilen mahalle vardı.

⁹⁵ BOA, *Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d)*, 261, vr. 16a. (7 Şevvâl 1067 / 19 Temmuz 1657)

⁹⁶ Ömer isimli kişinin top ile vurulup sağ kolundan yaralandığı için Fazlı Paşa'nın iltimasıyla mukataadan yevmî on akçe alacağına dair bkz. BOA, *KK.d*, 261, vr. 16a. (11 Şevvâl 1067 / 23 Temmuz 1657).; Yahut Mustafa oğlu Ali'nin sağ kolunu kaybetmesiyle kendisine yevmî üç akçe vazife verilmesine dair bkz. BOA, *KK.d*, 261, vr. 16b. (27 Şevvâl 1067 / 8 Ağustos 1657)

⁹⁷ Ramazan Aktemur, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106 / M.1648-1694) (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 106. Eser Ferhat Paşa'nın emrinde telef olan gemilerin mallarından tazmin edildiğini belirtiyor.

⁹⁸ Abdi Paşa'ya göre, Çerkes Osman Paşa Bozcaada üzerine memur edildiği hâlde gitmediği için katledilmiştir. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 94.

⁹⁹ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1743-1746; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 99-106; Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 93-94.

¹⁰⁰ Akkaya, a.g.t., s. 153.

¹⁰¹ Setton, a.g.e., s. 188. Venedik kaynakları savaşın başında da bu amirallerin düzen konusunda anlaşamadıklarını belirtmektedir. Bkz. Anderson, a.g.e., s. 166.

Sadrazam orduyla hareket ederken kaptan-ı derya olan Topal Mehmed Paşa da Midilli'de demirlemişti. Zira Topal Mehmed Paşa'nın hakkında tedbirde kusur ettiği şikâyetleri mevcuttu. Harp sırasında bu tarz hareketi olanlara Köprülü Mehmed Paşa'nın çok sert müdahalede bulunduğunu gören Topal Mehmed Paşa, katledilme korkusuyla özürler ileri sürüyor ve orduya katılmıyordu. Bu endişe yalnız Topal Mehmed Paşa'ya mühasır değildi; onun yanındaki beyler ve mavna kaptanları da vezirazamın harpten yüz çevirenleri katlettiklerini çok iyi biliyor ve aynı akıbete uğramaktansa Topal Mehmed Paşa'ya Cezayir ve Tunus'a firar etmeyi teklif ediyorlardı.

Kaptan Paşa ve yanındakilerin tereddütlerinden haberdar olan Köprülü Mehmed Paşa, Behram denilen mevkiye ulaştığında Topal Mehmed Paşa'ya hilat-ı fâhire ve bin altın harçlık gönderip cezalandırılmayacağı yollu istimâletnâme yazdı ve sadece Topal Mehmed Paşa'nın değil, yanındakilerin de korkularını gidermeyi başardı. Zira Bozcaada'nın istirdadı için yekvücut olmanın gerekliliğini müdrük olduğu için gayet realist hareket ediyor, bir taraftan Topal Mehmed Paşa ve yanındaki kaptanları donanmaya katmaya çalışırken diğer taraftan Cezayir, Tunus ve Trablus dayılarına hilat ve kîse yollayarak Bozcaada harekâtı için davet gönderiyordu.

Bundan evvel, Çanakkale Boğazı'nda Venediklilerle yapılan savaş esnasında, Osmanlı kalyonlarından on üçü, Venedik kalyonlarını yaylım ateşine tutarken rüzgârın tesiriyle Sakız Adası'na gitmek zaruretinde kalmıştı. Endişeleri izale olan kaptan-ı derya Topal Mehmed Paşa, bu kalyonları da yanına alarak ocak gemileriyle birlikte Midilli'den hareket edip donanma-yı hümayuna dâhil oldu. Sefer öncesi Osmanlı donanması, kalyon ve çekdirilerle birlikte toplamda seksen altı parça gemiye ulaşmıştır¹⁰².

Venedik donanması ise Amiral Mocenigo'nun başardesinin berhava olmasıyla, Duka ve Malta gemileriyle birlikte Bozcaada'ya sığınmış, boğaz girişinde ise altı kalyon bırakmıştı. Köprülü Mehmed Paşa, Venedik'in bu ricat hâlini değerlendirmek istiyor, elden çıkan adaların istirdadının tam zamanı olduğunu düşünüyordu. Bundan dolayı sipahilerden üç bin askeri, vazifelerini bihakkın eda etmeleri şartıyla beşer akçe zam vererek serdengeçti yazdırdı. Ayrıca yeniçeri, cebeci ve topçulardan mevkileri alınan iki bin neferin daha esamilerini düzeltirdi ve böylelikle beş bin kişilik bir kuvvetle Çakmak denilen sahile gelindi. Bu kuvvetlerin başına Kurt Paşa tayin edilip Topal Mehmed Paşa da sadrazamın emri üzerine otuz üç parçalık çekdiriyle orduya iltihak etti. Ayrıca Osmanlı ordusuna Çirmen ve Kırkkilise sancaklarının askerleri de dâhil edilip başlarına sabık mir-i âlem Vezir Hüseyin Paşa başbuğ tayin edildi¹⁰³.

Osmanlı birlikleri, 25 Ağustos 1657 (15 Zilkâde 1067) tarihinde gece yarısı Bozcaada'nın Değirmen deresi ardında bulunan Kemer deresi mevkiinden karaya çıkartma yaptı. Öyle anlaşılıyor ki plan, evvelce çok iyi hazırlanmıştı. Çünkü Osmanlı askerleri çok süratli bir şekilde adanın hisarına erişip güneş doğmadan evvel Gözcü Tepesi denilen yerde arzu ettikleri gibi metrisler inşa etmişlerdi. Venedikliler hisara bu kadar çabuk yaklaşan Türk birliklerini görür görmez, top gülleleriyle karşılık vermeye başladı. Ancak Venediklilerin attıkları güller isabet etmemiş ve tabir caizse Osmanlı askerinin burnu dahi kanamadan kuşatma devam ettirilmişti.

Venedik müdafaa hattındakilerin başarısız mukabelesini gören Köprülü Mehmed Paşa, adayı düşürmek için yığınağı daha da artırdı. Ertesi gün orduyu hem asker hem zahîre hem de mühimmat ile takviye etti. Köprülü, serdar-ı ekrem olarak Bozcaada'nın karşısında kendi birlikleriyle karar kılmış ve kaleye hücum eden askerlere destek vermekteydi. Buna karşılık Venedikliler de toparlanıp Osmanlı saldırısına karşı bir plan hazırlamıştı¹⁰⁴.

Venedikliler adanın müsait bir tarafından gemilerle karaya asker çıkarmak ve Türk ordusunun arkasına sarkarak, iki ateş arasında bırakmak istemişti. Fakat bu planın farkına varan Osmanlı birlikleri, çıkarma yapılan güzergâhta beş, altı yüz civarında tüfek-endaz birliklerle Venediklilere karşılık verdi. Bir başka birlik de kaleden çıkıp arkadan hücum etme ihtimallerine karşı hazır bekletilmişti. Adanın güney tarafında Tekfur Bahçesi denilmekle meşhur mahalden çıkarma yapmaya çalışan

¹⁰² Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1747; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 107-108.

¹⁰³ BOA, *TSM.A.e.*, 873/49. (trsz)

¹⁰⁴ Silahdar'a göre, bu planı muhasarada bulunan Türk askerleri haber almış ve düşmanın Poyraz Limanı'ndan kuvvetli bir çıkarma yapacağını sadrazama bildirmiştir. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 110.

Venediklilerden de haberdar olan Osmanlılar, iki binden fazla bir kuvvetle düşmanın karşısına çıktı. Denizdeki hareketliliği gören kaledeki Venedik askerleri de kaleden çıkıp Osmanlıların inşa ettiği metrislerin üzerine yürümeye başladı. Lakin bu plana karşı erken tedbir alan Osmanlılar önünde, Venedikliler tutunamadı ve kaleden çıkan askerler de kaleye ricata mecbur oldu. Bu çatışmada Venediklilerin bir namdar kaptanlarıyla birlikte beş yüz kadar askeri kılıçtan geçirilirken, bir muteber kaptanlarıyla iki yüz neferi de esir alındı¹⁰⁵. Osmanlılarda ise otuz kayıp, on da yaralı mevcuttu.

Köprülü Mehmed Paşa bu çatışmadan galibiyetle çıkıldığını görünce kuvvetlerini o gece bin beş yüz zinde güçle takviye etti. Bu güçler, iki adet top ile kadirgalara bindirilmiş, Topal Mehmed Paşa mübâşeretle adaya nakledilmişti. Böylelikle zayıflamış ve moralman da çökmüş olan Venediklilere son darbenin vurulması hedeflenmişti. Kaptan Paşa bu yığınağı gece yarısı yaptığından, dönüşü sabaha kalmış ve önü Venedik kalyonları tarafından kesilmişti. Yine de Topal Mehmed Paşa'nın kadirgasında bulunan toplar, Venedik kalyonlarına ciddi hasar verip karargâhına dönmeyi başarmıştır. Bu sırada Venediklilerin denizden yardım almasını önlemek için Anadolu Eyaleti'nde mutasarrıf olan (Kör) Hasan Paşa, boğazda demirlemiş altı parçalık Venedik kalyonları üzerine sevk edildi. Hasan Paşa bunların üzerine yirmi kadirga ile gitmiş, Venedik gemilerini mağlup edip iki yüz civarında da zayıat vermiştir. Osmanlı askerinin maneviyatı oldukça yükselmişti. Ayrıca bu psikolojik üstünlüğe bir de yeni gelen zinde kuvvetler de katılmıştı. Böylelikle hisar, iyiden iyiye sıkıştırılmaya başlandı. Venedikliler artık mukavemet edemeyeceklerini kabullenmişlerdi. Bu sebeple, çatışma kapılarını kapatıp gece vakti Bozcaada'yı terk etmeye karar verdiler.

Venedikliler giderken kalenin burç ve bedenlerine zarar vermiş, ev ve dükkânlarını harap etmişlerdi. Adadaki bütün cephaneye birlikte ada sakinlerinin malları ve erzaklarını gemilere yüklemiş, otuz altı yahut kırk yedi adet olduğu rivayet edilen kale toplarını, birkaç gün faaliyetten alıkoyacak şekilde yere çivilemişlerdi. Venediklilerin çoğu, hâlâ ellerinde tuttıkları Limni Adası'na gitmişlerdir. Böylelikle 31 Ağustos 1657 (21 Zilkade 1067) tarihinde Bozcaada, Venedikliler elinden vire ile alınmış oldu¹⁰⁶.

Bu zafer, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarda Venediklilere karşı aldığı mağlubiyetlerin son bulması hem de Köprülü Mehmed Paşa'nın mevkiini korumasında büyük bir yere sahiptir. Keza Köprülü Mehmed Paşa, kendisinden evvel sürekli değişen sadaret makamı için şartlı kabul öne sürse de siyasetin gündün güne nasıl değişebileceğini çok iyi biliyordu. Kazanılan galibiyet sayesinde hem Devlet-i Aliyye'nin toparlanması hem de Köprülü'nün seferde aldığı sert tedbirler sebebiyle kendisine muhalif olmaya başlayan yeniçeri ağası Kara Hasanoğlu Hüseyin'in aleyhte fetva alamamasını temin etmiştir.

Bozcaada'nın istirdadı veziriazam tarafından telhis ile İstanbul'a bildirilince, IV. Mehmed bu haberden fevkalade memnun oldu. Üç gece donanma şenlikleri tertip edildikten maada, padişah tarafından Hazinedar Solak Mehmed Ağa vasıtasıyla sadrazama kılıç ve samur kürk ile hayır duaları muhtevi bir de hatt-ı hümayun gönderildi. Diğer taraftan Bozcaada'nın fethinde hizmeti sebkat etmiş olan asker de mükâfatlandırılmış, bunlar yeniçerilerin kıdemlisi olma vasfını ifade eden "emekdar"lığa terfi ettirilmiştir¹⁰⁷. O sırada Köprülü Mehmed Paşa'nın çavuşbaşı olan Mehmed Ağa da seferdeki hizmetinden dolayı on akçe terakki alanlar arasındadır¹⁰⁸.

Ardından sıra Limni Adası'na gelmişti. IV. Mehmed'in gönderdiği hatt-ı hümayun gereğince Köprülü, Limni Adası alınana kadar o bölgede kalacaktı. Bunun üzerine sadrazam, Bozcaada'yı hızlıca tamir ettirip adayı top, mühimmat, cephane ve askerle techiz ettikten sonra Yeniçeri Ağalığı'ndan çıkma

¹⁰⁵ Vecihi esir sayısını yüz seksen olarak zikretmektedir. Bkz. Akkaya, a.g.t., s. 157.

¹⁰⁶ Naimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1748-1749; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 110-113; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât (Tahlil ve Metin)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 4. *İsâzâde Târîhi*, s. 32. Sipâhizâde Ahmed, Bozcaada Kalesi'nin kaleye merdiven dayayarak içeri giren Osmanlı askeri tarafından fethedildiğini belirtmektedir. Bkz. Mürvet Arslan, *Sipâhizâde Ahmed'in Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme – Transkripsiyon)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 99; Aktemur, a.g.t., s. 107.

¹⁰⁷ BOA, *KK.d.*, 261, vr. 17a. (20 Zilhicce 1067 / 29 Eylül 1657)

¹⁰⁸ BOA, *KK.d.*, 261, vr. 17b. (6 Muharrem 1068 / 14 Ekim 1657)

Sivas valisi Vezir Sührab Mehmed Paşa'yı adanın muhafızlığına tayin etti¹⁰⁹ ve Limni için harekete geçti.

Limni Adası'nın Venedik elinden kurtarılması için, her cins sınıf askerden dört bin beş yüz kişi çekdirilene konulup kaptan-ı derya Topal Mehmed Paşa komutasında yola çıkarılmıştır. Asker içerisinde mazul ve mansub birkaç bey, Hüdevendigâr Sancağı'nın erbab-ı tımarı ve samsoncubaşı Bodur Süleyman Ağa ile birkaç bin de yeniçeri vardı. Bilhassa yeniçeriler, kaptan-ı derya ile adaya varır varmaz çok süratli bir şekilde metrislere girdi ve Limni'deki kaleyi her taraftan muhasara altına aldı. Birkaç gün içinde, Osmanlı askerleri kaleyi denizden ve karadan toplarla bombardımana tutmaya başladı. Fakat kale sarp bir kayalık üzerinde ve epey de zeminden yukarıda inşa edildiğinden lağımcılarla duvarlarını yıkmak mümkün olmadı. Bu sebeple, kuşatma altmış gün boyunca devam etmiştir.

Kuşatmanın uzamasının bir başka sebebi de Kaptan Mocenigo'nun kardeşinin on yedi parçalık kalyonla desteğe gelip kale içine asker ve yiyecek takviyesinde bulunmasındandı. Dolayısıyla savaş oldukça çetin geçti. Karşılıklı çatışmalar yaşanırken, bir ara kaptan-ı derya Topal Mehmed Paşa da yaralandı. Osmanlı askerleri kaleyi düşürmek için kale hizasına topları çıkartıp aynı seviyeden duvarları vurmaya başladı. Top atışlarına karşı kale duvarları yıkılıyor, kalenin her tarafı Osmanlı askeriyle sarılı olduğundan Venediklilerin dışarıdan yardım almaları mümkün olmuyordu¹¹⁰.

Artık teslim olmaktan başka çareleri kalmayan Venedikliler, 15 Kasım 1657 (8 Safer 1068)'de kaleyi vireyle teslim etmek üzere teslim bayrağını çektiler¹¹¹. Kaleden çıkan elçi, teslim şartlarını görüşmek üzere Topal Mehmed Paşa'nın huzuruna geldi. Venedikliler, harp malzemeleri ve bütün eşyalarını yanlarına alarak kendi gemileriyle adadan ayrılma şartıyla kaleyi teslim edeceklerini söylediler de bu koşullu teslim beyanı kabul görmedi. Hakikaten kale vireyle teslim olmasaydı zaten düşmesi an meselesiydi. Bu şartlar altında Kaptan Paşa'nın, müşkül durumda bulunan düşman kuvvetlerinin elini kolaylaştıracak böyle bir teklifi kabul etmemesi gayet makuldü¹¹².

Venedikliler kalenin çıkışında Samsoncubaşı Bodur Süleyman Ağa'nın tertibi üzere dizilmiş yeniçerilerin kılıçları altında ikişer, üçer kişi geçerek gemilerine gitti ve çaresizce denileni yapıp hafif yüklü eşyalarını alarak adayı terk etti. Limni'ye sığınan Venediklilerin sayısı bin beş yüz civarındaydı. Bunların birkaç yüzü Osmanlıların ilk hücumunda ölmüş, beş yüz civarında forsaları da esir edilmişti. Ayrıca reayadan dört yüz kadarının içinde güçlü, kuvvetli olan bazıları başkalarına ibret olsun diye katledilmiş, kalanları adada yaşamaya devam etmiştir¹¹³.

Köprülü Mehmed Paşa, Limni'yi imparatorluğa tekrar kazandırmak üzere vazifelendirilse de bizzat kuşatmayı idare edememiştir. Zira kuşatmanın başlamasından kısa bir zaman sonra Erdel (Transilvanya) taraflarındaki gelişmeler sebebiyle padişah tarafından acele Edirne'ye çağırılmıştır¹¹⁴. Sadrazam, Limni'nin fethini Gelibolu civarındaki Kavak(lı) isimli menzilde öğrenmiştir¹¹⁵. Derhâl zafer haberini Edirne'deki padişaha bildirmiş, bu güzel haber neticesinde de aynı Bozcaada'nın istirdadı gibi üç gece donanma şenlikleri tertip edilmiştir. Böylelikle boğazdaki abluka kırılmış, Venediklilerin eline geçen iki ada geri alınmış ve Girit meselesindeki aleyhteki durum tersine çevrilmiştir¹¹⁶.

¹⁰⁹ Vecihi, Sührab Mehmed Paşa'nın Bozcaada muhafızlığını yapması şartıyla Sivas valiliğine tayin edildiğini belirtir. Bkz. Akkaya, a.g.t., s. 158.

¹¹⁰ Sipâhizâde Ahmed, bu muhasarada tekâsül gösteren bazı Osmanlı askerini Köprülü Mehmed Paşa'nın cezalandırdığını, bunu gören diğer ordu mensuplarının çok daha güçlü bir biçimde hücumla kalktığını yazmaktadır. *Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre*, s. 99.

¹¹¹ Anderson, a.g.e., s. 167.

¹¹² Akkaya, a.g.t., s. 159-160.

¹¹³ Reayadan yapılan bu katillerin vireyle alınan bir kalede tatbik edilmesi ilginçtir.

¹¹⁴ BOA, *TSMA.e*, 748/88. (trsz.); Kethüda Mahmud'a ait bir mektupta Köprülü Mehmed Paşa'nın padişah ile Silivri civarında buluştuğunu yazmaktadır.

¹¹⁵ *Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre*, s. 99.

¹¹⁶ Setton, a.g.e., s. 189. Naîmâ Mustafâ Efendi, a.g.e., VI, s. 1767-1769; Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 93; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 127-131; *Zübde-i Vekayiât*, s. 4.

Bu tarihlerde, Venediklilere karşı bir galibiyet de Bosna valisi Seydî Ahmed Paşa tarafından alındı¹¹⁷. Günümüzde Hrvatistan hudutları dâhilinde bulunan ve Batılı dillerde “Zadar” diye isimlendirilen Zadra Kalesi, Osmanlı ile Venedik Devleti arasında sınır bölgesiydi¹¹⁸. Seydî Ahmed Paşa buraya şiddetli bir akın tertip edip bağ, bahçe, köy ve kasabalardan geçerek akın tertip etse de kaleyi düşürememiş ardından Marta isimli bir başka kaleye doğru yönelmiştir. Ayrıca bu yol üzerinde dar bir mahalde, dört bin miktarı Venedik askeriyile karşılaşmış onları mağlup etmiştir¹¹⁹. Bunların iki bin tanesi kılıçtan geçirilmiş ve sekiz yüzü de esir edilmiştir. Ayrıca Marta isimli kale de kısa zamanda düşürülüp erzakı yağma edilmiştir. Lakin burasının vilayet merkezine epey uzak olduğu düşünüldüğünden geri dönülmüştür¹²⁰.

Osmanlı-Venedik arasında süren deniz ve kara savaşlarının bir etkisi de Akdeniz'e kıyısı olan yerleşim birimlerinin ekonomisine oldu. Zira savaş boyunca kullanılan kadirgaların geniş ambarları olmadığından gemiler yiyecek ve su ihtiyacı için kıyı şehirlerinde demirliyordu. Bu kıyılardaki yerleşim birimlerinin gelişmiş olması da gerekmiyordu. Issız bir koyda dahi demirleyen gemilere, çevre köylerden hayvan, yumurta, sebze ve meyve satma imkânı doğuyordu¹²¹.

Venedikliler, Bozcaada ve Limni'yi alıp Çanakale Boğazı'nı tutarak aslında Girit'e karşı vaki olacak Osmanlı tehdidini uzaktan karşılamayı düşünüyordu. Bu hedeflerine ulaşmışsalar da Köprülü Mehmed Paşa'nın kararlı tavrı karşısında şimdi bütün bu kazanımlarını kaybetmişlerdi. Ancak donanmasıyla hâlâ Osmanlı'ya zarar vermekten vazgeçmiyordu. İrili, ufaklı bir araya getirdiği yüz yirmi parçalık donanmayla denize açılan Venedikliler, Hanya önlerine gelmiş ve Osmanlıların dalgınlığından istifadeyle karaya çıkmış, önüne gelen köy ve evleri yakıp yıkmıştı. Aslında Hanya Kalesi oldukça metin bir kaleydi. Düşmanın adaya çıkmasını men için de sahil boyu belli mesafelerde kuleler yapılmış ve bu kulelere top ve müstahfizlar yerleştirilmişti. Fakat Venedik askeri, boşluğu fırsat bilerek karaya çıkarma yapmış ve kuleleri zapt etmişti. Kulelere çıkıp müstahfizlarla çatışan Venedikliler, pek çok Osmanlı askerini şehit etmişlerdir. Bundan sonra yardıma gelecek olan Osmanlı ordusunun yolunu kesmiş ve Hanya'da büyük bir yağma hareketinde bulunmuşlardır.

Bunun üzerine, o sırada Girit serdari bulunan Tavukçu Mustafa Paşa, Hamid Sancağı mutasarrıfı Katırcıoğlu Mehmed Paşa'yı mevcut askeriyile Hanya üzerine gönderdi. Hayli kanlı geçen muharebede Venedikliler mağlup olmuş ancak Osmanlı askeri de epey bir yara almıştı. Venedikliler, Türk askerinin bu zor durumunun farkında olduklarından gemilerine binip ortadan kaybolsa da hızlıca geri dönüp hücumla geçtiler. Bu sırada Tavukçu Mustafa Paşa da muharebe meydanına yetişmiş ve yanındaki iki bin adamıyla gafil avlanmıştı. Düşmanın çokluğu sebebiyle Mustafa Paşa, İnadiye Kalesi'ne çekilmiş kethüdasıysa Venedik askerinin çıkartma yaptığı gemilere sızmıştır. Gemiler içinde organize olan Türk askeri kısa zamanda karaya çıkıp Venedik askerine arkadan hücumla geçti. Hanya'daki bakıye Osmanlı askeri de kendisine takviye kuvvetin geldiğini görünce, Venedik askerini iki taraftan sıkıştırıp mağlup etti. Bu son çatışmada beş bin Venedik askeri öldürülmüş olup sadece otuz yedi Osmanlı askerinin şehit olduğu düşünülürse, Venediklilerin nasıl bir hezimetle uğradıkları daha net anlaşılır¹²².

Akabinde Venediklilerin tacizleri ara ara devam etse de bir başarı elde edememişlerdir. Bunlardan birisi İstanköy Adası'na tertip edilmiştir. Lakin Osmanlı donanmasına Can Mirza ve Can Arslan

¹¹⁷ Zira 1647'de Venedikliler, Dalmaçya kıyılarında birtakım başarılar elde etmişler, Zadar bölgesindeki bazı köyleri ele geçirmişlerdi. Bkz. Setton, a.g.e., s. 148.

¹¹⁸ Güner Doğan, *Venediklü ile Dahi Sulh Oluna - 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 151. Osmanlı-Venedik arasındaki Bosna sınırı, bilhassa Girit Savaşı sırasında ihtilaf konusu oldu. Ancak savaşın bitiminde Venedik sınır görevlisi Battista Nani'nin ismine atıfla Nani Sınırı çizilmiş, bu sınır hattı 1573'teki sınır kararlarının küçük bir revizesi olmuştur. Girit Savaşı ve akabindeki kara savaşlarının sınır tespitindeki rolü için bkz. Güner Doğan, “Balkanlarda Osmanlı-Venedik Hâkimiyet Mücadelesi ve Kara Savaşları (1645-1721)”, *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21-22 Ekim 2019*, yay. haz. Gültekin Yıldız - Serkan Osmanlioğlu, Millî Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 117-131.

¹¹⁹ *Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre*, s. 100-103; *Solakzâde Târîhi*, s. 917.

¹²⁰ Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1756; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 120-121.

¹²¹ Maria Pia Pedani, *Doğu'nun Kapısı Venedik*, çev. Gökçen Karaca Şahin, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 82-83.

¹²² Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 237-239.

Paşa'nın Anadolu'dan gönderdiği bin nefer dâhil edilerek adada sıkı bir müdafaa tertibata alındı. Venedikliler yirmi gün boyunca gece, gündüz karadan ve denizden kaleyi muhasara etmiş, hatta kale vireyle teslim edilecek raddeye gelmişti fakat imdada gelen Osmanlı askerinin teşvikiyle, Venedik askerine karşı hücumla geçildi ve bin yüz civarında Venedikli kılıçtan geçirilip donanması geri püskürtüldü.¹²³ Diğer bir Venedik tacizi, Meis Adası'nda gerçekleşmiştir. Mısır'dan gelen on beş, yirmi kadar zahîre gemisi, Meis Adası'nda iken Venediklilere ait üç kalyon tarafından limanda mahsur kaldı. Bunlar üzerine de on yedi parçalık bir donanma gönderildi ve çıkan çatışmada Venediklilere ait iki gemi rüzgârın avantajıyla kurtuldu; fakat bu gemilerden birisi humbara marifetiyle yakılmıştır. Bu muharebede Venedik askerinin kimisi denize atlayıp kaçmaya çalışırken kimisi gemide ölmüştür. Kethüda Mahmud'un verdiği bilgiye göre, Venediklilerin seksen kadarı esir edilmiş ve zahîre gemileri Meis'den Sakız'a ulaştırılmıştır.¹²⁴

6. Venedik Savaşlarında Ordu Disiplininin Sağlanması

Köprülü Mehmed Paşa'nın IV. Mehmed tarafından Edirne'ye çağırılmasının sebebi, kuzeydeki jeopolitikayla ilgiliydi. Zira Venediklilerden sonra devletin çözmesi gereken bir diğer mesele, Erdel meselesiydi. Ancak yeni bir sefere çıkmadan önce, orduda görülen itaatsizliğin giderilmesi icap ediyordu.

Evvela kaptan-ı derya Topal Mehmed Paşa vazifesinden alınıp yerine Çavuşzâde Mehmed Paşa getirildi. Aslında Topal Mehmed Paşa, Limni Adası'nın istirdadında büyük hizmet ifa etmiş ve muhasarayı, sadrazam isticalen çağırıldığı için bizzat idare etmişti. Akabinde de Edirne'ye gelmiş ve iki yüz düşman askerini esir edip IV. Mehmed'e hediye etmişti. Karşılığında hilat-ı fahire alsa da hem padişahın kendisi hakkında mürtekip ve zalim kanaati hem de Köprülü Mehmed Paşa'nın Boğaz Harbi esnasında Midilli'ye kaçmasını unutmuyuşu sebebiyle görevinden alındı. Topal Mehmed Paşa'nın azledildikten sonra Sakız Adası'nın muhafazasına memur edildiği,¹²⁵ burada iken bir dönem zahîre kıtlığı yaşadığı,¹²⁶ Limni'deki başarısı sebebiyle hemen cezalandırılmayıp bir müddet sonra Sakız'da iken idam edildiği anlaşılmaktadır.¹²⁷ Bu da gösteriyor ki Köprülü Mehmed Paşa, harbe giderken yardımını aldığı Topal Mehmed Paşa'yı sureta affetmiş, fırsatını bulduğu ilk anda da cezalandırmıştır.

Bundan sonra devlet kademelerinde yeni değişikliklere giden Köprülü Mehmed Paşa, bu tayinler sonrasında casusları vasıtasıyla ordu içerisindeki düzeni bozmak için askeri tahrik eden/edecek kim var ise ortadan kaldırttı. Zira Köprülü, Boğaz Seferi'nden dönüp ordu-yı hümayuna avdet edince Yeniçeriler, Tekfurdağı'na (Tekirdağ) geldiklerinde kendilerine padişah tarafından kışlak tayin edilen Gümülcine'ye gitmek istemeyip Edirne'de kışlamak istediklerini beyan ettiler. Köprülü Mehmed Paşa, bu muhalefete cüret etmelerinin sebebi olarak gördüğü Yeniçeri Ağası Ali Ağa'yı azledip yerine Kundakçızâde Mustafa Ağa'yı tayin etti. Ali Ağa ise, azledilişi sebebiyle askeri kıskırtarak kendisinin vazifesinde ibka edilmesini temine çalıştı. Bu sebeple Edirne'ye çağırılıp idam edildi.¹²⁸

Köprülü Mehmed Paşa ardından, Boğaz'dan Edirne'ye gelene kadar Yeniçeri ve sipahi zümresinden fesat çıkarması muhtemel kişileri tespit ettirip katlettirmeye başladı. Öyle ki her gece kırk, elli kişi gizlice yakalanıp katlettiliyordu. Nâimâ bu durumu “*Şöyle ki Edirne'nin Tunca suyu kenarında bulunan başsız adam cüsselerinin hadd ü hasrı yok idi*” şeklinde izah etmektedir.¹²⁹

¹²³ BOA, TSMA.e, 426/17 (trsz). Belgede Kaptan Ali Paşa, Venediklilerin her gün İstanköy'deki kaleyi beş yüz, altı yüz top ile dövdükleri, kendilerinin yardıma gittiği, Can Mirza, Can Arslan ve Dilaver Paşaların ise yedi yüz kişiyle yardıma koştukları, bundan başka Anadolu'dan iki yüz levendin de imdada geldiği belirtilmektedir.

¹²⁴ BOA, TSMA.e, 657/4. (trsz)

¹²⁵ BOA, TSMA.e, 873/49. (trsz)

¹²⁶ Azize Gelir Çelebi, *93 Numaralı Mühimme Defteri (1069-1070/1658-1660) (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 127.

¹²⁷ Topal Mehmed Paşa'nın katlinden sonra müsadere edilen terekese için bkz. BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d)*, 2315, vr. 32b. (Şa'bân 1069 / Nisan-Mayıs 1659)

¹²⁸ Ali Ağa'nın katlinden sonra müsadere edilen terekese için bkz. BOA, TSMA.d, 2315, vr. 26b. (9 Cemâziyelâhır 1068 / 14 Mart 1658)

¹²⁹ Nâimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1775. Mehmed Halife de vaziyeti “*Şol mertebe ki Edirne'de Sipâh ve Yeniçeri katl ettiği Tunca Suyu leş ile doldu.*” şeklinde anlatmaktadır. Bkz. Mehmed Halife, a.g.e., s. 60.

Köprülü Mehmed Paşa'nın bu sert uygulaması, kendisinin sadareti kaybetmesiyle sonuçlanabilirdi. Çünkü o sırada yeniçeri ağası olan Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, asker ve sair devlet adamları içerisinde oldukça muteber bir isimdi. Hatta Köprülü Mehmed Paşa, veziriazamlığının ilk yıllarında ortaya çıkan sipahi isyanını bertaraf etmek için kendisine müracaat etmiş ve yeniçerileri yanına çekerek bu badireyi onun sayesinde atlatmıştı. Ayrıca Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, İstanbul'da mali sıkıntılar yaşanırken şahsi parasından akçe dağıtmış ve mirî için yardımda bulunarak Köprülü sadaretine destek çıkmıştı¹³⁰. Ancak Köprülü'nün bu son tutumu onun "kapu yoldaşlığı"na dokunmuştu. Yanındaki askerin de tahrikiyle harekete geçen Hüseyin Ağa, Köprülü Mehmed Paşa'nın azli konusunda o sırada şeyhülislam olan Bolevî Mustafa Efendi'ye haber gönderdi. Ancak Bolevî Efendi, Köprülü taraftarı olup savaş sırasında veziriazam azlinin de doğru olmadığı yönünde görüş beyan edince, bu defa Hüseyin Ağa, Bâki Çelebi isimli adamını kendisine yolladı. Maksudı vaziyetin ciddi olduğunu bildirmek, Köprülü Mehmed Paşa'nın azli, belki de katli için fetva aldırmasıydı. Bolevî Mustafa Efendi zor duruma düşmüşse de ilginç bir tevafuk ile kethüdası içeri girmiş ve Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın vefat ettiğini haber vermişti. Böylelikle Köprülü Mehmed Paşa'nın siyasi hayatı bitmek üzereyken talihi kendisine yaver olmuştur¹³¹.

Köprülü'nün katı icraatından rahatsız olanlardan biri de sipahi zümresinden Nakkaş Hasan'dı. Nakkaş Hasan, İstanbul ihtisab ağasıyken, Köprülü onun kendisi aleyhinde konuşmalarını duymuş fakat yararlı bir adam olduğunu düşünerek mansıbını almamıştı. Köprülü Mehmed Paşa'nın Boğaz Seferi sonrasında katlettiği yeniçeri ve sipahiler dolayısıyla sipahi zümrenin rahatsızlığından istifade eden Nakkaş Hasan, askeri tahrik ederek veziriazamın otağına saldırıp onu katlettirmeyi düşünüyordu. Bunun için yanına aldığı sipahilerle birlikte Edirne haricine çıkıp taraftarıyla bir isyan başlattı. Yaşanan hareketlilikten haberdar olan Köprülü Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası ile kul kethüdasını emrindeki neferatla birlikte üzerlerine gönderdi. Kul kethüdası Bodur Süleyman Ağa, birkaç yüz silahlı yeniçeriyle hızlı bir şekilde hareket etti ve cemiyeti dağıtıp Nakkaş Hasan'ı da yanındaki beş adamıyla yakalayarak Köprülü'nün çadırına getirdi. Sadrazamın çadırına gelmeden önce Silahdar Ağası Mustafa Ağa, Bodur Süleyman Ağa'nın önüne çıkıp Nakkaş Hasan'ı kurtarmaya çalıştığından, onunla ittifak hâlinde olduğu anlaşıldı. Bu sebeple Nakkaş Hasan ve etrafındakiler katledildikten sonra, Silahdar Ağası Mustafa Ağa da yanındaki kardeşiyle aynı gün idam edildi¹³².

Bu vakaya önde gelen devlet adamlarının karışması ilginçtir. İşin içinde Silahdar Ağası Mustafa Ağa'dan başka, o sırada Asitane-i Saadet kaymakamı olup kendisine Girit serdarlığı tevcih edilen Vezir Kör Hüseyin Paşa da vardır. Kendisi Edirne'de iken Nakkaş Hasan, İstanbul'da ve Edirne'de onunla iltisaklı olduğu dedikodularını yaymış ve Kör Hüseyin Paşa'nın Girit'e gönderilip Edirne'de durmamasını tenbih edilmiştir¹³³. Erdel Seferi öncesi Kör Hüseyin Paşa'nın katli uygun görülmemişse de daha sonra bu cürmü unutulmadığından idam edilmiştir¹³⁴.

Sonuç

Osmanlılar ile Venediklilerin ilk teması, 1350 gibi oldukça erken bir tarihte başlamış, ticarete gayet faal olan bu devlet ile Osmanlılar, ticari imtiyazlar suretiyle ikili münasebetler kurmuştur. Aynı zamanda Venedikli sefirlerin raporlarının Avrupa'da okunması, Osmanlı İmparatorluğu için onları bir haber merkezi kılmıştır. İki ülke, çoğu zaman Osmanlıların verdiği emannameler ile Akdeniz'deki emtianın dolaşımını temin etmiş fakat gerek jeopolitik gerekse jeostratejik hedefler doğrultusunda karşı karşıya gelmişlerdir.

Venedik doju ile Osmanlı imparatorlarını karşı karşıya getiren ve iki devlet arasındaki sıkı görüşmelerin kesilmesine sebep olan başlıca konulardan biri, makalede bahsedildiği üzere 1645'teki Girit Savaşı olmuştur. Girit Savaşı bir tarafıyla Osmanlı askerini yorarken diğer tarafıyla da mali

¹³⁰ BOA, *TSMA.e*, 560/91-2. (trsz)

¹³¹ Naimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1751-1752.

¹³² Naimâ Mustafa Efendi, a.g.e., VI, s. 1778-1779.

¹³³ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 102.

¹³⁴ Kör Hüseyin Paşa'nın katlinden sonra müsadere edilen terekesi için bkz. BOA, *TSMA.d*, 2315, vr. 34b. (24 Cemâziyelahir 1070 / 7 Mart 1660)

açıdan İstanbul'u zorluyordu. Pek çok safhasıyla devam eden muharebeler, kimi zaman askerin maaşının ödenememesinden doğan rahatsızlık, kimi zaman da Venedik dojunun aldığı destek sebebiyle bitmek bilmiyordu. Üstelik Osmanlı payitahtı, istikrarsız bir siyasi hizipleşme içerisindeydi ve harp, git gide Venediklilerin lehine dönmeye başlamıştı. Venedik donanması, Çanakkale Boğazı'nda aralıklarla sürdürdüğü ablukasını sıklaştırmış, bundan dolayı İstanbul için iaşe sıkıntısı husule gelmiş, halk arasında kıtlığın baş göstermesi sebebiyle hoşnutsuzluk oluşmuş, bütün bunların üzerine bir de Limni ve Bozcaada kaybedilmişti.

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadareti, bir bakıma Venedik ile olan mücadelenin kazanılmasına bağlıydı. Makalemizde gösterdiğimiz üzere Köprülü Mehmed Paşa, boğazın tahkimini ve donanmanın ikmalini gerçekleştirdikten sonra Venediklilerle giriştiği deniz savaşını kazanmayı başarmıştır. Bu galibiyet, aynı zamanda Osmanlı askerine psikolojik bir üstünlük de sağlamıştır. Art arda elden çıkan Limni ve Bozcaada istirdat edilmiş, böylelikle Köprülü Mehmed Paşa, kendisinden sonra sadrazam olacak oğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya Girit meselesini çözmesi için uygun bir zemin bırakmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa'nın bu başarısı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toparlanmanın ve restorasyonun da başlangıcı olmuştur. Tecrübeli devlet adamı, bu sayede, siyasi hayatındaki icraatlarında hudutsuz bir kredi elde etmiştir.

Kaynakça

1- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Sultan Mehmed IV (AE.SMMD.IV)

nr. 40/4558

Bâb-ı Âsafî Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK.d)

nr. 1529

Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d)

nr. 261

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)

nr. 9842

Meşihat Şeriyeye Sicil Defterleri (MŞH.ŞSC.d)

nr. 8531

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d)

nr. 2315

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.e)

nr. 111/9, 426/17, 438/5, 532/7, 532/18, 560/91, 657/4, 6907/1, 704/16, 714/9, 723/29, 748/88, 778/21, 778/33, 798/48, 873/49, 1043/14

2- Kaynak Eserler ve Araştırma Eserleri

İlk Çanakkale Zaferi: Vatikan Belgelerinden Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadırgalarının 1657 senesinde Levant'taki Seyir Defteri, Vatikan Kütüphanesi, Chig.O.IV.57, haz. Rinaldo Marmara - Canan Parmaksızoğlu Sami, Yenidoğu Yayınları, Ankara 2015.

Abdurrahman Abdi Paşa, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâmesi (Tahlil ve Metin Tenkidi)*, haz. Fahri Çetin Derin, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993.

ACIPINAR, Mikail, "Kriz ve Savaş Arasında 1641 Tarihli Venedik Ahidnâmesi", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 1 (Ocak 2016): 177-97.

AFYONCU, Erhan-DEMİR Uğur, *Turhan Sultan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

AKKAYA, Ziya, *Vecihi Devri ve Eseri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara 1957.

- AKTEMUR, Ramazan, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106 / M.1648-1694) (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- ARSLAN, Mürvet, *Sipâhizâde Ahmed'in Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme – Transkripsiyon)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- ANDERSON, R. C., *Naval Wars in the Levant (1559-1853)*, Princeton 1952.
- Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, *Târîh-i Sülâle-i Köprülü (Transkripsiyon ve Tahlil)*, haz. Mehmet Fatih Gökçek, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- BERTELÉ, Tommaso, *Venedik ve Kostantiniyye – Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- BOSTAN, İdris, “Kadırga'dan Kalyon'a (XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisi'nin Değişimi)”, *Osmanlı Araştırmaları* 24, sy. 24 (Aralık 2004), s. 65-86.
- _____, “Osmanlılar Niçin Kalyon İnşasından Bir Süre İçin Vazgeçtiler? (1656-1682)”, *Tarih Dergisi*, sy. 71 (Ağustos 2020), s. 223-238.
- ÇAKIR, Baki, “Kese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ek II, Ankara 2019, s. 42-43.
- ÇELEBİ, Azize Gelir, *93 Numaralı Mühimme Defteri (1069-1070/1658-1660) (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât (Tahlil ve Metin)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- DOĞAN, Güner, *Venedikli ile Dahi Sulh Oluna - 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- _____, “Balkanlarda Osmanlı-Venedik Hâkimiyet Mücadelesi ve Kara Savaşları (1645-1721)”, *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21-22 Ekim 2019*, yay. haz. Gültekin Yıldız - Serkan Osmanlıoğlu, Millî Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 117-131.
- EICKHOFF, Ekkehard, *Venedik, Viyana ve Osmanlılar*, çev. Dilek Seniha Cenez Ülker, Ketebe Yayınları, İstanbul 2024.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler”, *Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)*, V-VII/9-12, Ankara 1971, s. 2-6.
- GÜLSOY, Ersin, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları (TATAV), İstanbul 2004.
- _____, “Girit Seferi ve Sonrasındaki Politik Gelişmeler”, *Türk Denizcilik Tarihi*, I, ed. İdris Bostan – Salih Özbaran, Deniz Basımevi, İstanbul 2009.
- İsâzâde Târîhi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1996.
- JORGA, Nicolea, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. IV, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.
- KAÇAN, Meryem, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Târîhi (1000-1065/1591-1655)]*, II, çev. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, haz. İdris Bostan, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018.
- KAYNAK, Merve, *Girit Savaşı Sırasında Venediklilerin Çanakkale Boğazı Ablukası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2023.
- KÖSE, Metin Ziya, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik – Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, Giza Yayınları, İstanbul 2010.
- Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî*, haz. Ertuğrul Oral, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

- MUGNAI, Bruno, *The Cretan War (1645-1671) – The Venetian-Ottoman Struggle in the Mediterranean*, Warwick 2018.
- MUMCU, Serap, *Venedik Baylosu'nun Defterleri - The Venetian Baylo's Registers (1589-1684)*, Edizioni Ca'Foscari-Digital Publishing, Venezia 2014.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, c. VI, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- NAS, Ahmet, *Hezârfen Hüseyin Efendi'nin "Tenkîhü't Tevârih-i Mülûk" İsimli Eserinin Tahlili ve Metin Tenkidi*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019.
- ORAL, Özgür, "Garp Ocakları'nın Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Diplomatik İlişkileri: Venedik Cumhuriyeti Örneği", *Coğrafya, Tarih ve Uluslararası Hukuk Boyutlarıyla Küresel ve Bölgesel Denkleme Ege ve Doğu Akdeniz*, ed. Mahmut Ak - Haluk Alkan – Metin Ünver, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2021.
- PANZAC, Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, çev. Ahmet Maden - Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- PEDANI, Maria Pia, *Doğu'nun Kapısı Venedik*, çev. Gökçen Karaca Şahin, Küre Yayınları, İstanbul 2015.
- PUL, Ayşe, *Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- SETTON, Kenneth M., *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia 1991.
- Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke*, haz. Nazire Karaçay Türkal, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, sad. Vahid Çabuk, haz. H. Halit Atlı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut, "PAOLO PRETO, Venezia E I Turchi (Venedik Cumhuriyeti ve Türkler), Firenze (Floransa) 1975, 554 Sayfa. Facoltà Di Magistero dell'Università Di Padova XX. Yayımlayan G. C. Sansoni, Firenze (Floransa) [Kitap Tanıtımı]", *Belleten*, 43, sy. 169 (Ocak 1979): 227-39.
- TURAN, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- _____, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco Dei Turchi)", *Belleten*, 32, sy. 126 (Nisan 1968): 247-284.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, TTK Yayınları, Ankara trsz.
- YILDIZ, Murat, *92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.